

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Monikos Majauskaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Baudžiamojo proceso modelio problematika Lietuvoje
The Issues of the Criminal Procedure Model in Lithuania**

Vadovas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Recenzentas: doc. dr. Remigijus Merkevičius

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami Lietuvos bei skirtingų teisės tradicijų baudžiamojo proceso modeliai. Analizuojamos doktrinoje pateikiamos ir išskiriamos nuomonės apie kiekvieną iš šių modelių, pateikiama jų lyginamoji analizė, tarpusavio panašumai bei skirtumai. Lietuvos baudžiamojo proceso modelis lyginamas su kitų teisės tradicijų modeliais siekiant išanalizuoti bei aptarti Lietuvoje vyraujančio baudžiamojo proceso modelio problematiką.

Pagrindiniai žodžiai: baudžiamasis procesas, inkvizicinis modelis, mišrusis modelis, klasikinis modelis.

This paper analyses the criminal procedure models of Lithuania and various legal traditions. The opinions presented in the doctrine regarding each of these models are examined, and a comparative analysis is provided, highlighting their similarities and differences. The Lithuanian criminal procedure model is compared with models from other legal traditions to analyse and discuss the issues within the prevailing criminal procedure model in Lithuania.

Keywords: criminal procedure, adversarial model, inquisitorial model, mixed type model.

TURINYS

IŽANGA	2
1. BAUDŽIAMOJO PROCESO MODELIO SAMPRATA	4
1.1 Bendrosios teisės tradicijos baudžiamojo proceso modelis	12
1.2 Žemyninės Europos (inkvizicinis) baudžiamojo proceso modelis	18
1.3 Mišrusis baudžiamojo proceso modelis	20
2. PAGRINDINĖS TEISĖS TRADICIJAS ATITINKANČIŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO MODELIŲ YPATUMAI LIETUVOJE.....	24
2.1 Susitaikymo institutas	24
2.2 Prokuroro ir teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese	28
2.3 Įrodinėjimas ir įrodymų vertinimas	37
3. BAUDŽIAMASIS PROCESAS ATSKIRŲ KATEGORIJŲ BYLOSE	41
3.1 Neteisėto praturtėjimo bylų baudžiamasis procesas	41
3.2 Nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo bylų baudžiamasis procesas	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	53
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Teisės doktrinoje tarp skirtingų baudžiamojo proceso teisės mokslininkų vyrauja skirtingos nuomonės dėl Lietuvos baudžiamojo proceso modelio. Taigi tema yra aktuali siekiant išanalizuoti, koks baudžiamojo proceso modelis vyrauja Lietuvoje atsižvelgiant į teisės doktrinoje vyraujančias nuomones, teisės tradiciją bei palyginus šį modelį su kitų teisės tradicijų modeliais. Šios temos aktualumas pasireiškia ir tuo, kad vyrauja nusikalstamų veikų, kurių ištyrimas ir inkriminavimas yra labai sudėtingas, taigi, kyla poreikis išanalizuoti, kodėl egzistuoja tokia problema ir atskleisti jos pasireiškimą.

Darbo tikslas. Išanalizuoti vyraujančius baudžiamojo proceso modelius bei palyginti, kuo šie modeliai skiriasi nuo Lietuvoje vyraujančio baudžiamojo proceso modelio, išskirti kiekvieno iš modelių įtaką Lietuvoje vyraujančiam modeliui. Be to, siekiama atskleisti esmines baudžiamojo proceso modelio problemas, kurios daro neigiamą įtaką bylų nagrinėjimui.

Darbo uždaviniai. Išskiriami šie darbo uždaviniai:

1. Atskleisti baudžiamojo proceso modelio sampratą;
2. Apibūdinti atskirus baudžiamojo proceso modelius bei išskirti ryškiausius jų bruožus;
3. Išskirti pagrindines teisės tradicijas atitinkančių baudžiamojo proceso modelių ypatumus;
4. Išanalizuoti susitaikymo institutą ir atskleisti baudžiamojo proceso modelio reikšmę šiam institutui;
5. Įvertinti prokuroro ir teisėjo vaidmenį baudžiamajame procese;
6. Išskirti probleminius įrodinėjimo ir įrodymų aspektus;
7. Išanalizuoti atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, kurių nagrinėjimas yra probleminis dėl vyraujančio modelio ypatumų.

Darbo objektas. Lietuvoje vyraujantis baudžiamojo proceso modelis bei Lietuvoje vyraujanti teisės tradicija lyginama su kitomis teisės tradicijomis. Darbe analizuojami baudžiamojo proceso teisės institutai, kurių reguliavimas ir reikšmė, priklausomai nuo vyraujančios teisės tradicijos, skiriasi.

Tyrimo metodai. Darbe pasitelkti šie mokslinių tyrimų metodai:

1. Istorinis metodas – taikytas nagrinėjant baudžiamojo proceso modelių kilmę, analizuojant Lietuvos teisės tradiciją bei šios įtaką Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) pokyčiams ir raidai;

2. Lyginamasis metodas – šis metodas taikytas analizuojant baudžiamojo proceso modelius ir teisės tradicijas, išskiriant šių pagrindinius skirtumus bei panašumus. Be kita ko, pateikiami palyginimai su Lietuvoje vyraujančiu reguliavimu.
3. Analizės metodas – analizės metodu remtasi vertinant BPK, kitų teisės aktų normas ir teismų jurisprudenciją.

Darbo originalumas. Penkerių metų laikotarpiu magistro darbų šia tema nebuvo. Vilniaus Universiteto bibliotekose ištekliuose rasti du magistro darbai panašiomis temomis, kuriuose analizuoti baudžiamojo proceso tipai, jų panašumai ir skirtumai. Darbo tema originali tuo, kad nagrinėjami ne tik baudžiamojo proceso modeliai bei jų sampratos, tačiau, atliekant lyginamąją analizę, siekiama rasti sąsajas, kurios reikšmingos Lietuvoje vyraujančiam baudžiamojo proceso modeliui. Darbe išskiriami ne tik baudžiamojo proceso modeliai, tačiau ir teisės tradicijos, lemiančios tam tikrų aspektų egzistavimą baudžiamojo proceso sistemoje. Taip pat išskiriamos esminės problemos, kurios daro neigiamą įtaką Lietuvoje vyraujančiam baudžiamojo proceso modeliui ir siekiama pateikti pasiūlymus, kaip šias problemas būtų galima išspręsti. Originalumas pasireiškia ir tuo, kad darbe išskiriamos atskirų kategorijų nusikalstamų veikų rūšys, kurios, dažniausiu atveju, negali būti inkriminuojamos dėl baudžiamojo proceso ypatumų arba jų inkriminavimas sudėtingas bei galintis pažeisti pagrindines žmonių teises.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai yra Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (toliau – EŽTK), Europos Tarybos direktyvos, BPK, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT), Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) jurisprudencija, R. Merkevičiaus, G. Godos, A. Juozapavičiaus ir kitų autorių knygos bei kiti doktrininiai šaltiniai, Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaitos bei Generalinio prokuroro rekomendacijos.

1. BAUDŽIAMOJO PROCESO MODELIO SAMPRATA

Konfliktai, taip pat ir susiję su kėsinimusi į svarbiausias vertybes, nuo senų laikų buvo sprendžiami dviem būdais: savigyna ir kreipimusi į bendruomenę. Pirmasis kovos su kėsinimusi į žmogaus gyvybę, sveikatą, turtą ir kitus interesus etapas yra tiesioginis fizinis gynimasis nuo skriaudėjo. Tačiau ilgainiui tapo akivaizdu, kad vienas žmogus nuo skriaudėjo nėra pajėgus apsiginti, nes tai nesukuria tvarkos bei saugumo, todėl pradėta ieškoti ginčo sprendimo būdų. Vienas iš jų – besiginančių asmenų kreipimasis į sąžiningą bei pasitikėjimo vertą asmenį, kuris išspręstų vyraujančią konfliktą, sutinkant įvykdyti jo paskelbtą sprendimą. Laikui bėgant viešasis visuomeninis pradas tiriant nusikaltimus vis stiprėjo ir valstybėje atsirado specialių institucijų bei pareigūnų, kurių pagrindinė pareiga buvo tirti nusikaltimus, rasti ir teisingai nubausti juos padariusius asmenis. Todėl ir susiformavo baudžiamasis procesas, kuris yra įstatymų reguliuojama valstybės įgaliotų institucijų ir pareigūnų veikla tiriant nusikalstamas veikas ir įgyvendinant teisingumą. Terminas baudžiamasis procesas apibūdina tvarką, taisykles, procedūras, būdus ir metodus, taikytinus siekiant ištirti ir išspręsti dėl nusikalstamos veikos kilusį konfliktą. Tai kryptinga valstybės veikla, kuria siekiama išaiškinti rengiamas, daromas ar padarytas nusikalstamas veikas ir, jeigu yra pagrindas, teisingai bausti jas padariusius asmenis arba jiems taikyti kitas įstatymo numatytas priemones (Ažubalytė *et al*, 2016, p. 11). Baudžiamąjį procesą reikšmė ir tikslas suformuoti KT nutarimuose. Viename iš nutarimų KT pažymėjo, kad iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinimųsi suponuoja ne tik įstatymų leidėjo teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas bei numatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisę ir pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamąjį proceso santykius. Baudžiamąjį proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis, taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nubaustas. KT išskiria siekį užtikrinti nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų asmenų teisių apsaugą, taip pat, kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės. Baudžiamąjį proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo, taip pat prielaidų baudžiamąjį proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Ypatingai svarbu tai, kad baudžiamąjį proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo

ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais. Svarbu paminėti ir tai, kad reguliuojant baudžiamojo proceso santykius, turi būti paisoma to, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai. Šie suponuoja bendrąjį baudžiamojo proceso modelį: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai. Per ikiteisminį tyrimą renkama ir vertinama informacija reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti. Pažymima, kad valstybinis kaltinimas yra palaikomas bylą nagrinėjant teisme (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). KT numatytos konstitucinės teisinės valstybės reikalavimas išskiriamas ir teisės doktrinoje teigiant, kad baudžiamojo proceso teisės nuostatos nustatomos taip, kad būtų įmanoma tinkamai išaiškinti nusikalstamas veikas ir nubausti kaltus asmenis, o procese nebūtų pažeistos žmogaus teisės, kurios labiausiai vertinamos demokratinėse valstybėse ir šių teisių apsaugai skiriamas ypatingas dėmesys, todėl, griežčiausius prievartinio pobūdžio veiksmus, leidžiama atlikti tik teismo sprendimu ir esant įstatyme numatytiems pagrindams. Demokratinėse valstybėse iki teismo surinkti duomenys apie asmens galimą kaltumą nepaneigia asmens nekaltumo prezumpcijos, o įrodymais gali būti pripažįstami tik teismo proceso metu patvirtinti duomenys (Goda *et al*, 2011, p. 25). Daroma išvada, kad baudžiamasis procesas padeda įgyvendinti ne tik valstybei reikalingą apsaugą nuo nusikalstamų veikų, bet ir padeda įgyvendinti tinkamą asmenų teisių užtikrinimą. KT numatytos baudžiamojo proceso taisyklės numato tvarką ir ribas, koks baudžiamoji proceso reguliavimas reikalingas valstybėje, kad procesas būtų tinkamai įgyvendinamas, sklandus ir, kaip minėta, užtikrinantis visų baudžiamojo proceso dalyvių teises. Manoma, kad KT numatytos ribos, skirtingi proceso etapai ir ikiteisminio tyrimo atskyrimas nuo baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme yra pagrindas tinkamam baudžiamojo proceso įgyvendinimui.

Kadangi baudžiamajame procese dalyvauja tiek visuomenei pavojingas asmuo, tiek nukentėjusysis, kuris patyrė neigiamus padarinius dėl jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos, baudžiamasis procesas turi veikti remiantis tam tikromis taisyklėmis. Būtent dėl šios priežasties reikalingi baudžiamojo proceso modeliai, kurie padėtų numatyti tam tikras ribas ir kriterijus, kaip baudžiamoji byla turi būti nagrinėjama teisme ir kokias teises turi kiekvienas iš baudžiamojo proceso subjektų (Packer, 1964, p. 2). Baudžiamojo proceso

modelis yra baudžiamojo proceso įstatymu nustatyta nuosekli baudžiamojo proceso veikla. Šiuolaikinio pasaulio valstybėse įprasta, kad baudžiamojo proceso uždavinių sprendimui parenkamos skirtingos procesinės taisyklės. Keleto baudžiamojo procesų modelių nustatymas šalies baudžiamojo proceso sistemoje siejamas su nusikalstamų veikų padarymo skirtumais. Nusikalstamos veikos pagal faktines aplinkybes, padarymo mechanizmą ar kitus požymius yra skirtingos, todėl joms reikia nevienodų sąnaudų (Goda *et al*, 1997, p. 11). Pažintine prasme baudžiamojo proceso modelių aptarimas ir supratimas padeda suvokti baudžiamojo proceso esmę, tikslus ir paskirtį, įvardyti svarbiausius baudžiamojo proceso požymius, pamatyti baudžiamojo proceso raidą, jos požymius, priežastis bei sąlygas, numatyti baudžiamojo proceso vystymosi kryptis. Praktiniu požiūriu baudžiamojo proceso modeliai leidžia pagrįsti arba pateisinti būtinybę reformuoti baudžiamąjį procesą, aiškinti konkrečias nacionalines baudžiamojo proceso teisės normas, taip pat taikyti teisės ar įstatymo analogiją baudžiamajame procese (Merkevičius, 2018, p. 15).

Kiekvienoje demokratinėje valstybėje baudžiamųjų bylų procesas vyksta pagal panašią schemą. Aptikus nusikalstamos veikos požymius atliekamas ikiteisminis tyrimas, po to byla perduodama nagrinėti teismui. Teismo proceso metu prokuroras palaiko valstybinį (viešąjį) kaltinimą. Jei teismas neturi pagrindo procesą nutraukti, jis, apkaltindamas kaltinamąjį arba jį išteisindamas, išsprendžia bylą. Atskirų procesinių institutų reglamentavimas įvairiose valstybėse labai skiriasi. Bendros nuomonės dėl baudžiamojo proceso modelių skirstymo nėra, tačiau doktrinoje paprastai išskiriami 3 modeliai: 1) klasikinis rungimosi procesas, 2) tiriamasis (inkvizicinis) procesas, 3) mišrus procesas. Šis skirstymas atliekamas atsižvelgiant į tai, kaip tam tikroje valstybėje vyksta bylos nagrinėjimas teisme ir kaip šio nagrinėjimo metu veikia rungimosi principas – nuo to priklauso, kiek aktyviam leidžiama būti tiriant įrodymus teisėjui (Goda, *et al*, p. 13).

Teisės doktrinoje dar egzistuoja ir kitokios nuomonės dėl baudžiamojo proceso modelių skirstymo. Pavyzdžiui, lyginamosios teisės specialistai išskiria tik dvejus modelius: liberalųjį arba santykinį pasiklovimą represija. Baudžiamąjį liberalizmą galima apibrėžti kaip individo, turinčio savo garbę ir orumą, pripažinimą valstybės atžvilgiu autonomiška vertybe – tai reiškia, kad liberalizmas suponuoja rūpinimąsi teisės pažeidėjo socialine reintegracija. Juridiniu požiūriu liberalizmą sudaro žmogaus teisių ir teisinės valstybės koncepcijos, kurių kilmė yra 1798 metų Žmogaus teisių deklaracija, o po to – EŽTK. Tai reiškia, kad teisinės valstybės koncepcija apima valstybės paklusimą teisei, kuri suteikia piliečiams veiksmingas garantijas valstybės atžvilgiu. Valstybė turi liberalųjį pagrindą, kuris grindžiamas nepasitikėjimo valstybe principu, pagal kurį valstybės

baudžiamąsias galias reikia apriboti, kad būtų garantuota individo apsauga. Savo ruožtu autoritarinis modelis labiau krypsta į valstybės dominavimo politiką. Pavyzdžiui, analizuojant sovietinėje santvarkoje vyravusį autoritarinį modelį matoma, kad priešingai nei liberaliajame modelyje, į žmogaus teises atsižvelgiama minimaliai. Vyraujant autoritariniam modeliui, asmenys buvo ne tik tardomi, bet iš esmės ir nuteisiami be teismo. Savo ruožtu, teismas neturėjo didelės įtakos, ir tik pradėjus keistis politinei situacijai autoritarinėse valstybėse, imta pripažinti teismus, tačiau šie turėjo atitikti marksizmo-leninizmo dogmas. Teisėjai turėjo vadovautis „socialistine teisine sąmone“. Laikoma, kad liberalusis modelis yra autoritarinio modelio susiaurinimas. Apimant baudžiamojo proceso policinę ir teisminę stadijas, matoma, kad jis yra suformuotas pagal akuzatorinį, o ne inkvizicinį modelį, nes pastarasis geriau užtikrina gynybos teisių gerbimo principą, atitinkamai tam tikru mastu sumažinant teisėjo vaidmenį. Liberalusis procesas yra rungtyniškas, kai kiekviena šalis, tiek gynyba, tiek kaltinimas, teikia įrodymus. Svarbus liberalizmo požymis yra ir tas, kad skiriamas dėmesys nusikaltimo aukai: auka gali kreiptis civiline tvarka į teismą, kad gautų patirtos žalos atlyginimą arba ieškinio baudžiamojoje byloje teise. Svarbu paminėti, kad ieškinio institutas nėra numatytas bendrosios teisės tradicijos valstybėse – šiose teisėjas *ex officio* gali priteisti aukai kompensaciją (Pradel, 2001, p. 133, 138, 143).

Visgi, analizės tikslais baudžiamojo proceso modelius tikslinga klasifikuoti į jau minėtuosius rungimosi, inkvizicinį ir mišrųjį, tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad šios tipologijos kriterijus nėra tik teismo vaidmuo arba rungimosi principas. Klasikinis rungimosi, tiriamasis ir mišrusis modeliai – tai bent jau sąlygiškai savarankiški istoriniai baudžiamojo proceso, tai yra, iš esmės žemyninėje Europoje vyravusio baudžiamojo proceso, raidos etapai. Šiuos etapus lemia tam tikru istoriniu laikotarpiu vyraujančios moralinės ir etinės nuostatos ir vertybės. Baudžiamojo proceso tipą lemia tam tikru istoriniu laikotarpiu bendruomenės socialinės laisvės ir individo autonomijos laipsnis. Istorinės baudžiamojo proceso formos vertintinos vyraujančio intereso požiūriu: klasikiniame rungimosi baudžiamojo proceso modeliui būdinga privataus intereso pirmenybė prieš viešąjį, inkviziciniam – visiškai privataus intereso neigimas ir viešojo (valstybinio) intereso absoliutinimas, net asmenybės ignoravimas ir viso proceso pavertimas priklausomu nuo beasmenės valios. Mišriajam modeliui būdingas viešojo (valstybinio) intereso pripažinimas, kartu gerbiant ir saugant žmogaus teises, užtikrinant apkaltinto asmens aktyvų dalyvavimą baudžiamajame procese. (Merkevičius, 2018, p. 20).

G. Goda, M. Kazlauskas ir P. Kuconis laikosi nuomonės, kad nėra tikslinga priskirti konkrečios valstybės modelį vienam iš esančių baudžiamojo proceso modelių, nes

kiekvienas modelis turi tarpusavio panašumų, todėl teisingiau nustatyti, kokio proceso tipui tos valstybės procesas yra artimiausias – šie baudžiamojo proceso teisės mokslininkai pripažįsta, kad Lietuvoje vyrauja tiriamasis (inkvizicinis) baudžiamojo proceso modelis (Goda *et al*, 2011, p. 15). R. Ažubalytė, R. Jurka ir J. Zajančkauskienė yra kiek kitokios nuomonės apie Lietuvoje vyraujantį baudžiamojo proceso modelį. Šių baudžiamojo proceso teisės mokslininkų nuomone, Lietuvoje galima matyti tiek inkvizicinio (tiriamojo), tiek mišriojo baudžiamojo proceso modelio apraiškų. Autorių nuomone, remiantis teorine modelių klasifikacija pripažįstama, kad Lietuvos baudžiamajame procese vyrauja arba tiriamojo, arba mišriojo modelio pagrindai. Taip yra todėl, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę baudžiamojo proceso teisės raidą pradėjo veikti tos pačios tendencijos, kurios formavosi ir buvo matomos demokratinėse valstybėse XX a. viduryje: tai ordinarinės teisės konstitucionalizacija, internacionalizacija ir europeizacija, proceso formų diferenciacija. Darytina išvada, kad kuriant nacionalinės baudžiamojo proceso teisės pagrindus šiuolaikinės teisinės valstybės baudžiamojo proceso paskirtis turėtų būti suvokiama ir aiškinama pasirinkus vertinimo kriterijus kaip Konstitucija bei tarptautiniai, taip pat ir Europos Sąjungos, žmogaus teisių apsaugos ir gynybos standartai (Ažubalytė *et al*, 2016, p. 17).

R. Merkevičiaus nuomone Lietuvos baudžiamojo proceso raida buvo ypatingai paveikta Sovietų Sąjungos okupacijos. Iki 1990 metų, Lietuvoje vyravo TSRS ir sąjunginių respublikų įstatymai. Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos teisinis reguliavimas sugrįžo į tą, kuris vyravo iki okupacijos ir tai, akivaizdu, negalėjo reikšti naujos teisinės sistemos atsiradimo ir buvusios teisinės tradicijos paneigimo. Iki 2003 metų galiojo 1961 metų BPK, todėl iki 2003 metų BPK priėmimo Lietuva gyveno pereinamuoju etapu, taigi sovietinis įstatymas buvo taikomas prie pasikeitusių aktualijų, t. y. siekimo sukurti tikrąjį nacionalinį baudžiamąjį įstatymą, kuris atitiktų Vakarų Europos patirtį ir tradicijas. Vis dėlto, net ir naujojo baudžiamojo įstatymo sukūrimas ir įteisinimas nesukūrė kitokio Lietuvos baudžiamojo proceso modelio. Šiais istoriniais laikotarpiais Lietuvos baudžiamojo proceso modelis, istorinės raidos požiūriu, išliko mišrus. Taip yra todėl, kad ikiteisminiame tyrime ir toliau dominuoja inkviziciniam modeliui būdingi požymiai, o teisminėse baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijose – klasikinio rungimosi modelio bruožai. Teisinės tradicijos požiūriu Lietuvos baudžiamojo proceso modelį tikslingiausia apibūdinti kaip vieną iš posovietinės teisės baudžiamojo proceso modelio atmainų. Šiam modeliui būdinga tai, kad Lietuvos baudžiamojo proceso teisė perėmė tam tikrus pagrindinius Vakarų teisės tradicijoms – daugiausia, vokiškajai, būdingus procesinius institutus ar elementus. Vienas iš jų – prokuroro svarba ikiteisminiame tyrime. Neatmetama, kad kartu išsaugota visuma

esminių požymių, kurie Lietuvos baudžiamojo proceso modelio neleidžia priskirti jokiai Žemyninės Europos vakarietiškos teisės tradicijos šeimai. Taigi, vertinant šių dienų Lietuvos baudžiamojo proceso modelį, matoma, kad šis artimesnis buvusioms sovietinėms valstybėms nei Vakarų Europos šalims, turinčias šimtametes tradicijas ir kurios buvo taikomos kuriant naująjį BPK (Merkevičius, 2018, p. 134).

Baudžiamojo proceso teisės vystymąsi lėmė ne tik socialinė tikrovė, kuri nuolatos keičiasi, bet, kaip minėta, ir Vakarų teisės tradicijos tendencijos. Šios tendencijos daro didelę įtaką kuriant, interpretuojant ir taikant Lietuvos baudžiamojo proceso teisės normas. Laikomasi nuomonės, kad nepriklausomai nuo to, koks šalyje yra susiformavęs baudžiamojo proceso modelis, baudžiamojo proceso teisės raida bei naujausios tendencijos turi būti formuojamos remiantis šiuolaikinės teisės raida, kuri turi būti modeliuojama pagal Konstituciją, tarptautinius, Europos Sąjungos (toliau – ES) žmogaus teisių apsaugos ir gynybos standartus (Ažubalytė, 2014, p. 230). Teisės doktrinoje, aptariant baudžiamosios justicijos europeizaciją matoma, kad pirminė problema yra ta, jog ES didesnis dėmesys skiriamas materialiajai teisei, bet ne baudžiamajam procesui. Nors, kaip minėta, valstybių narių baudžiamojo proceso teisės normos turėjo būti suderintos su EŽTK nuostatomis, tačiau tai nepanaikino esminių problemų, kurios vyrauja siekiant suvienodinti baudžiamuosius procesus ES. Visų pirma, baudžiamuosius procesus sudėtinga suderinti todėl, kad ES yra beveik 30 savarankiškų nacionalinių teisinių sistemų, kurių normos įtvirtina skirtingų nusikalstamų veikų sampratą, skirtingas įrodymų rinkimo taisykles, skirtingą baudžiamojo proceso institucijų statusą. Visgi, pagrindinis žingsnis link baudžiamojo proceso teisės suvienodinimų matomas tarptautiniame bendradarbiavime, siekįje sukurti veiksmingą teisinės pagalbos mechanizmą. (Belevičius, 2013, p. 171).

Kaip minėta, EŽTK yra labai svarbus šaltinis formuojant nacionalinę teisę bei ją derinant su tarptautine teise. Nors EŽTT suteikia valstybėms nuožiūros laisvę spręsti, kokių priemonių derėtų imtis, siekiant užtikrinti atitinkamų teisių įgyvendinimą nacionalinėje teisėje ir teismuose, tačiau būtina užtikrinti pozityviųjų pareigų užtikrinimą, kuris reikalauja atlikti efektyvų EŽTK garantuojamos teisės – teisės į teisingą teismą pažeidimo provokuojant asmenį padaryti nusikalstamą veiką tyrimą baudžiamąsias bylas nagrinėjančiuose teismuose. Lietuvos baudžiamajam procesui lūžio taškas dėl EŽTK bei EŽTT reikšmės nacionaliniam procesui buvo EŽTT sprendimas *Ramanauskas prieš Lietuvą*, kuriame nustatyta, kad Lietuva pažeidė EŽTK 6 straipsnio 1 dalį. Ramanauskas buvo sukurstytas padaryti nusikalstamą veiką, už kurią buvo nuteistas. Gynybos argumentai, dėl kurstymo teismo proceso metu, nebuvo tinkamai tikrinami, o visi įrodymai, gauti kurstymo veiksmais, privalo būti atmesti. Šiuo atveju kaltinamojo prisipažinimas

negalėjo būti naudojamas išprovokuotam asmeniui padaryti nusikalstamą veiką, teismo išvados pagrįsti (Ramanauskas prieš Lietuvą, 2008). Kaip minėta, šioje byloje konstatuoti pažeidimai turėjo reikšmingą įtaką teismų priimtiems sprendimams, nes kaltė, šiuo atveju, buvo pagrįsta neleistiniais įrodymais. Todėl nustatius, kad EŽTK pažeidimai turėjo įtakos teismų sprendimų teisėtumui ir pagrįstumui, būtina nustatyti, ar tokie sprendimai gali būti pašalinti iš naujo tiriant ar nagrinėjant baudžiamąją bylą. Taigi, daroma išvada, kad šis teismo precedentas iliustruoja EŽTK įtaką Lietuvos teisei – EŽTK tiesioginis taikymas ir peržiūrėjimas turi būti griežtai įvertinamas, nes, priešingu atveju, esant EŽTK pažeidimui, gali būti prielaida iš naujo peržiūrėti visų instancijų teismų sprendimus. Iš to matoma, kad Europos teisės įtaka Lietuvos baudžiamajam procesui laikytina vientisu ir tiesiogiai lemiančiu baudžiamųjų bylų išsprendimą procesu, taip pat, EŽTK tiesioginio veikimo ir taikymo forma lemia tiek teisės kūrimo, tiek jos taikymo procesus (Jurka, 2013, p. 22).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad baudžiamojo proceso modeliai, siekiant tikslingai juos išanalizuoti ir pritaikyti skirtingoms teisės tradicijoms, turi būti klasifikuojami į tris modelius: klasikinį, tiriamąjį, mišrųjį. Taip yra todėl, kad, kaip minėta, šie modeliai tarpusavyje glaudžiai susiję, turi panašumų bei aspektų, kurie tarpusavyje gali papildyti visus modelius. Akivaizdu, kad teisės doktrinoje kyla daug diskusijų, koks, visgi, baudžiamojo proceso modelis yra artimiausias ir tinkamiausias Lietuvos modeliui. Matoma, kad sudėtinga prieiti prie vieningos išvados dėl to, kad skirtingi modeliai turi panašumų, kurie sąveikauja visuose trijuose analizuojamuose modeliuose ir, kaip minėta, istorinė modelių reikšmė nebeturi tokios didelės reikšmės dėl esamos europeizacijos. Dabar, remiantis ES bei tarptautinės teisės reikšme nacionalinei teisei, matoma, kad prioritetą skiriamas siekiant sukurti darnią sistemą tarp baudžiamųjų procesų neatsižvelgiant į tai, koks modelis vyrauja kiekvienoje valstybėje. Modelio reikšmė baudžiamajam procesui blėsta taip pat ir dėl to, kad matoma didelė EŽTK ir EŽTT sprendimų reikšmė nacionalinei teisei, kuri yra vienas iš esminių precedentų ir gali daryti reikšmingą įtaką bylos nagrinėjimui bei baudžiamojo proceso teisės normų taikymui ir taisyklėms, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos, siekiant išvengti EŽTK pažeidimų. Svarbu ir tai, kad Lietuvos baudžiamojo proceso modelio problematika kyla iš Sovietų Sąjungos okupacijos, dėl kurios Lietuvos teisinė tradicija yra artimesnė posovietinėms šalims. Kaip ir minėta, nors naująjį BPK buvo siekiama sukurti remiantis Vakarų Europos teisės tradicijomis, tačiau akivaizdu, kad ilgalaikė socialistinio požiūrio santvarka Lietuvą paveikė tiek, kad kyla problema Lietuvos teisės tradiciją pakeisti į Vakarietiškąją. Taigi, iš to kyla problema, kad dabar, Lietuvai esant ES nare ir siekiant

orientuotis į Vakarus, kyla iššūkis dėl kitokios teisinės tradicijos vyravimo, kuri gali sukelti ir EŽTK pažeidimus.

1.1 Bendrosios teisės tradicijos baudžiamojo proceso modelis

Klasikinis baudžiamojo proceso modelis yra kilęs iš bendrosios teisės tradicijos valstybių. Šis modelis vyrauja Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kt. Rungtyniškas teisingumo modelis yra artimas anglosaksų sistemai, o pagrindinis rungtyniškumo tikslas – vienodas teisės taikymas visiems visuomenės sluoksniams. Šioje sistemoje ypatingas dėmesys skiriamas nekaltumo prezumpcijai, t. y. proceso metu kaltinamasis laikomas nekaltu, o kaltinimo pareiga yra įrodyti, kad šis kaltas. Kaltinamojo teisių gynimas pasireiškia ir tuo, kad visos procese vyraujančios abejonės yra taikomos kaltinamojo naudai. Pagrindinis klasikinio baudžiamojo proceso modelio požymis yra tas, kad teismo procesas organizuojamas ne kaip tiesos tyrimas, o siekiant teisingo susitarimo tarp šalių. Teisėjo vaidmuo yra nešališko arbitro, kuris tikrina, ar kaltinimas sugebėjo įrodyti bylą be pagrįstų abejonių. Tokio teismo proceso esmė yra žodiškumo principas, pagal kurį įrodymai paprastai turėtų būti gaunami gyvais, žodiniais liudytojų parodymais teisme, o teismas daugiausia priklauso nuo šių parodymų (Deshmukh, 2020, p. 71).

Išskirtinis šio modelio bruožas, labiausiai išsiskiriantis iš kitų baudžiamojo proceso modelių yra tas, kad teismuose dalyvauja prisiekusieji. Šių asmenų dalyvavimas matomas tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose, tiek Jungtinėje Karalystėje. XIX a. kelios Europos šalys, pavyzdžiui, Vokietija, siekė pasekti angloamerikietiška prisiekusiųjų teismo sistema (Langbein, 1981, p. 245). Prisiekusieji dažnai vadinami Jungtinės Karalystės baudžiamojo teisingumo sistemos „brangakmeniu karūnoje“. Prisiekusiųjų dalyvavimo baudžiamajame procese tikslas yra siekis, kad visuomenė pasitikėtų baudžiamuoju procesu, taip pat tai yra ir pilietiškumo bruožas. Prisiekusiųjų teismą tiksliau vadinti teismu, kuriame dalyvauja teisėjas ir prisiekusieji, todėl vyrauja savotiškas šių subjektų bendradarbiavimas – visi šie subjektai prisideda prie galutinio bylos baigties rezultato. Bendradarbiavimas pasireiškia tuo, kad teisėjas pasako prisiekusiesiems, kokia yra teisė ir kaip ji susijusi su bylos klausimais, o prisiekusieji, svarstydami šiuos klausimus, taiko naujai įgytą teisės supratimą. Teisėjo vaidmuo pasireiškia ir tais atvejais, kai prisiekusieji, siekdami nustatyti tam tikrą faktą, turi atsižvelgti į šio išvalgas apie tai, ar tam tikras įrodymas gali būti reikšmingas pripažįstant įtariamąjį kaltu, o galutinis nuosprendis yra teisėjo ir prisiekusiųjų bendradarbiavimo sukurtas rezultatas. Taigi, prisiekusiųjų teismas yra vertybinis aspektas, kuris sukuria didesnę pasitikėjimą teismų sistema, kai prie galutinio sprendimo prisideda ne tik teisėjas, bet ir nešališki prisiekusieji (Zander, 2012, p. 135).

Šio baudžiamojo proceso modelio pagrindinis teisės šaltinis yra teismo precedentas. Ypatumas tas, kad statutinė teisė šiame baudžiamojo proceso modelyje yra, tačiau ji atlieka pagalbinę funkciją reguliuojant baudžiamuosius procesinius santykius. Svarbu pažymėti

tai, kad statutinė teisė nėra kodifikuota – nors šioje sistemoje ir yra teisės aktų, kurie savo apimtimi galėtų būti laikomi kodifikuotais teisės aktais, tačiau savo struktūra skiriasi nuo Žemyninei Europai būdingų teisės aktų, įstatymų tekstų ir teisinio reguliavimo struktūrų. Esant šiam modeliui tikrasis baudžiamasis procesas pasireiškia teisme, taigi jam skiriama daug dėmesio, nes šis procesas yra labiausiai detalizuotas ir reglamentuotas, tačiau, net ir esant ypatingam teismo proceso reikšmingumui, procesas iki teismo taip pat vyksta, tačiau jis nėra procesinio pobūdžio – veiksmai iki teismo proceso yra administracinio pobūdžio, kurie palikti laisvai policijos pareigūnų diskrecijai, o vykstantis ikiteisminis tyrimas yra paremtas tikslingumo principu, kuris reiškia, kad baudžiamasis persekiojimas gali būti atliekamas tam specialiai įgalioto pareigūno. Pažymėtina, kad nors ir šiam pareigūnui suteikiami įgaliojimai atlikti tam tikrus baudžiamojo persekiojimo veiksmus, tačiau jis neatlieka jokio dominuojančio vaidmens ikiteisminio tyrimo metu. Šiame tyrime svarbiausi yra tyrimą atliekantys ir didelį savarankiškumą turintys pareigūnai bei tam tikros ikiteisminį tyrimą atliekančios institucijos. Valstybinis kaltintojas, vertindamas policijos pareigūnų pateiktą ir jam perduotą medžiagą, iš esmės sprendžia, ar konkrečiu atveju reikia reikšti baudžiamąjį kaltinimą. Įdomu ir tai, kad oficialus asmens apkaltinimas nepriklauso baudžiamojo persekiojimo institucijų diskrecijai ir vyksta ne ikiteisminio tyrimo metu, bet teisme, grįstame viešumu ir rungtyniškumu. Esminis bendrosios teisės tradicijos baudžiamojo proceso modelio elementas yra tas, kad, kaip minėta, baudžiamąją bylą nagrinėjančiame teisme gali būti vienas teisėjas arba teisėjas kartu su prisiekusiaisiais. Tiek teismas, tiek prisiekusieji teismo procese yra pasyvūs. Teismas turi tam tikras teises, leidžiančias daryti įtaką proceso eigai, tačiau šiomis teisėmis naudojamosi itin retai. Pabrėžtina, kad proceso iniciatyva yra perduodama besirungiančioms šalims – kaltintojui ir gynybai. Atsižvelgiant į tai, kad proceso iniciatyva yra perduodama besirungiančioms šalims, akivaizdu, kad įrodinėjimas gali vykti tik teisme. Įrodinėjimas bendrosios teisės tradicijos šalyse yra paremtas įrodymų patikimumu, o ne formaliu įrodymų leistinumu ar neprieštaravimų įrodymų draudimo taisyklėmis. Įrodinėjimas taip pat pasižymi tam tikru struktūrizavimu: pirmiausia turi būti įrodinėjamas kaltinimas, tada suteikiama galimybė įrodinėti gynybai. Toks įrodinėjimo procesas yra paremtas principu, kad iki įrodymų pateikimo teisme kaltintojas neprivalo atskleisti gynybai turimų įrodymų, tačiau abiem proceso šalims leidžiama rinkti ir teikti jų atstovaujamą poziciją grindžiamus įrodymus. Pagrindinis šio proceso tikslas yra ne materialiosios tiesos išanalizavimas ir išsiaiškinimas, o dviejų besirungiančių šalių susitaikymas (Merkevičius, 2018, p. 61, 62, 63).

Galima daryti išvadą, kad ši teisės tradicija išsiskiria tam tikrais bruožais. Pirmasis bruožas yra tas, kad šalys pačios nusprendžia, kokius liudytojus kviesti ir kaip pateikti savo

argumentus, o teisėjas yra neutralus arbitras, kuris gali įsikišti ar įsiterpti į ginčą, tačiau, laikomasi nuomonės, kad teisėjas neturėtų per daug kištis į tarp šalių vykstantį rungtimosi procesą ir neprisiimti advokato vaidmens. Kita šio proceso ypatybė ta, kad, kaip ir minėta, žodiniai įrodymai šiame procese yra dominuojantys ir paprastai tikimasi, kad šalis, kurios liudytoju pakviečiamas asmuo į procesą, pateiks žodinius įrodymus, o kitos šalies advokatas šį liudytoją apklaus. Toks procesas vadinamas kryžmine kova, kurią atlieka kvalifikuotas advokatas, suteikdamas galimybę liudytojui pateikti turimus parodymus, kurių pagalba siekiama išsiaiškinti tiesą. Pabrėžtina, kad nors šiame procese vyrauja žodinių įrodymų svarba, tačiau būtina paminėti, kad ne visada įrodymai yra leistini, jeigu nėra laikomasi įrodinėjimo taisyklių (Thomas, 2023, p. 2).

Analizuojant įvairių autorių straipsnius, apibūdinančius ir išskiriančius šio modelio problematiką, daroma išvada, kad didžiausia šio modelio problema yra ta, kad teisėjas šio proceso metu yra pasyvi šalis, kuri teismo proceso sistemoje posėdžiauja tam, kad išklausytų ir išspręstų šalių iškeltus klausimus, o ne tam, kad atliktų tyrimą ar bylos nagrinėjimą visos visuomenės vardu. Dėl šios priežasties matoma situacija, kad rungtyniškumo sistema yra pernelyg orientuota į pergalę ir pralaimėjimą, o ne į tiesos nustatymą ir teisingumo siekimą. Iš to kyla problema, kad šalis atstovaujantys advokatai labiau rūpinasi pulti kitą šalį manipuliuojant šios patikimumu, o ne pateikti sąžiningą bylą. Iš tokio svarbaus advokato vaidmens kyla kita problema, kad toks baudžiamasis procesas nėra palankus tiems, kurie neturi pakankamai išteklių turėti gerą advokatą, nes šiame baudžiamajame procese dažnai lemtingą reikšmę turi teisinio atstovavimo kokybė šalies atžvilgiu. Taigi, gali susidaryti situacija, kad viena šalis turi galimybę pasisamdyti ženkliai geresnį advokatą už kitos proceso šalies advokatą ir dėl šios priežasties kyla nesąžiningumas finansiškai silpnesnės šalies atžvilgiu.

Kaip matoma iš bendrosios teisės tradicijos modelio analizės, akivaizdu, kad Lietuvos baudžiamojo proceso modelis neturi pagrindinių šio modelio bruožų. Matoma, kad Lietuvoje baudžiamasis procesas nevyksta dalyvaujant prisiekusiesiems, taip pat, matomas kitas baudžiamojo proceso tikslas. Lietuvoje vyraujančio baudžiamojo proceso modelio tikslas yra atskleisti materialiąją tiesą (Merkevičius, 2018, p. 92). Nors bendrąja prasme Lietuvoje baudžiamasis procesas nevyksta pagal bendrosios teisės tradicijos modelio taisykles, tačiau, galima matyti, kad tam tikri bendrosios teisės tradicijos proceso modelio aspektai matomi Lietuvoje. Vienas iš jų – teismo precedentas. Atliktoje modelio analizėje, kaip ir minėta, išskiriama teismo precedento svarba. Nors mūsų teisinėje sistemoje precedentas nėra išskiriamas kaip svarbiausias teisės šaltinis, tačiau jis taip pat turi didelę įtaką mūsų teisinei sistemai. Precedento reikšmė Lietuvoje galutinai

suformuluota 2006 metais, priėmus KT 2006 m. kovo 28 d. nutarimą. Šiame nutarime pabrėžiama, kad Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuotis vienodai bendrosios kompetencijos teismų praktikai – tokiai, kuri būtų grindžiama su Konstitucijoje įtvirtintais teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principais. Iš to kyla poreikis, siekiant užtikrinti teisinę maksimą, kad analogiškos bylos turi būti sprendžiamos taip pat. Tai reiškia, kad jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų. Lemiamą reikšmę, siekiant užtikrinti bendrosios kompetencijos teismų vientisumą, turi tai, kad bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose. Pabrėžtina, kad žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų sprendimų. Aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos teismų sprendimus, juos privalo vertinti vadovaudamiesi tais pačiais kriterijais, kurie turi būti aiškūs ir žinomi teisės subjektams, taip pat ir žemesnės instancijos teismams, taigi, bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencija turi būti prognozuojama. Esant tokiam reguliavimui, teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiama ir objektyviai būtina. Toks nukrypimas nuo precedentų ir jau susiformavusios praktikos visais atvejais turi būti aiškiai ir racionaliai argumentuojamas atitinkamuose bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose. Bendrosios kompetencijos teismų, priimančių sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, susaistymas su aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimais suponuoja tai, kad teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų turinio, taip pat šių teisės nuostatų taikymo samprata, kokia buvo suformuota ir kokia buvo vadovaujamasi taikant tam tikras nuostatas analogiškose bylose. Šios iš Konstitucijos kylančios maksimos nepaisymas reikštų Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinės teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui ir kitų konstitucinių principų nepaisymą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Ši suformuota teismo precedento konstitucinė doktrina iš esmės pakeitė teismo precedento reikšmę Lietuvos sistemai bei jo vietą teisės šaltinių sistemoje. Šios doktrinos pagrindu buvo papildyta Teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalis, kurioje nustatyta, kad visų grandžių teismai, priimdami analogiškas bylas, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių. Šie pokyčiai lėmė tai, kad teismų praktikos formavimas, jos vienodinimas tapo ne tik LAT kompetencija, bet visų teismų užduotimi. Toks precedento,

kaip teisės šaltinio, reikšmės sustiprėjimas reiškia, kad baudžiamojo proceso praktinėje veikloje nebepakanka remtis vien tik įstatymu ar kitais pirminiais teisės šaltiniais – tai reiškia, kad turi būti paisoma teisės normų oficialaus išaiškinimo. Taigi, Lietuvoje vyraujančiam baudžiamojo proceso modeliui aktualios ne tik baudžiamojo proceso teisės šaltinių numatytos taisyklės, bet ir jų taikymo aiškinimas, įtvirtintas teismo precedentuose, kurie įpareigoja atlikti proceso veiksmus ir priimti sprendimus, laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo. Vis dėlto, kadangi Lietuva yra kontinentinės teisės tradicijos valstybė, pagrindinis šaltinis nėra precedentas. Šios teisės tradicijos valstybėse pagrindinis teisės šaltinis yra kodifikuotas, t. y. BPK (Ažubalytė *et al*, 2016 p. 56). Teisės doktrinoje taip pat išskiriama nuomonė, kad priėmus 2003 metų BPK ir pradėjus šį taikyti, matomas naujasis baudžiamojo proceso teisės turinio kūrimas, kuris labiau paspartino precedento, kaip teisės šaltinio, reikšmę – doktrinoje šis šaltinis įgavo svarbią reikšmę bei paskatino šį baudžiamojo proceso teisės šaltinį laikyti pirminiu šaltiniu. (Ažubalytė, 2014, p. 229). Autorės nuomone, nors precedentas ir turi reikšmingą vietą baudžiamojo proceso teisėje dėl aptartų kriterijų, t. y. teismų priklausomumo nuo jau priimtų precedentų bei apribotos laisvės kurti naujus precedentes, manoma, kad tikslingiau laikytis nuomonės, kad precedentas nėra pagrindinis teisės šaltinis, o prioritetas turi būti skiriamas kodifikuotiems šaltiniams. Taip yra todėl, kad kodifikuoti šaltiniai (Lietuvos atveju – BPK), numato procesines taisykles, kurių laikymasis užtikrina tinkamą procesą, jame įtvirtintos taisyklės reikšmingos tam, kokių taisyklių turi būti laikomasi baudžiamojo proceso metu, taip pat, kokios teisės ir garantijos užtikrinamos proceso dalyviams. Kaip teisingai pastebėjo G. Goda, precedentų reikšmė, dėl vyraujančios konstitucinės doktrinos, su laiku vis įgaus didesnę reikšmę doktrinoje (Goda, *et al*, 2011, p. 42). Šiai dienai, manytina, kad precedentas reikšmingesnis konkrečios baudžiamosios bylos baigčiai, tačiau ne baudžiamajam procesui kaip visumai, nes pagrindinės baudžiamojo proceso taisyklės yra numatytos kodifikuotame teisės akte. Precedentuose pateiktas kodifikuoto teisės akto normų išaiškinimas ar taikymo ypatumai, nesukuria naujų teisės normų. Taigi pagrindinis precedentų tikslas – tinkamas bei išsamus teisės normų išaiškinimas.

Kaip minėta, bendrosios teisės tradicijos valstybėse, stiprų vaidmenį turi proceso dalyvių atstovai ir gynėjai. Remiantis BPK 51 straipsniu gynėjas nėra privalomas kiekvienu atveju. Gynėjo dalyvavimas būtinas nagrinėjant tik tam tikras bylas, pavyzdžiui, bylose, kuriose įtariamasis ar kaltinamasis yra nepilnametis; nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos ir kitais atvejais. Tai reiškia, kad kaltinamasis gali pasirinkti, ar jis nori turėti gynėją baudžiamojo proceso metu. Nors bendrosios teisės tradicijos valstybėse, kaip minėta, advokato vaidmuo gali turėti lemiamą

įtaką proceso baigčiai, Lietuvoje gynėjo nedalyvavimas nėra lemiantis bylos baigtį iš esmės kaip bendrosios teisės tradicijos valstybėse. Nors gynėjo dalyvavimas baudžiamojoje byloje yra reikšmingas ir galintis padaryti įtaką baudžiamosios bylos baigčiai, tačiau, kaip matoma, bendrosios teisės tradicijos valstybėse, vyraujant proceso šalių rungimuisi, tinkamo gynėjo pasirinkimas gali nulemti bylos baigtį tik todėl, kad yra stipresnis už kitos šalies gynėją. Kadangi Lietuvoje baudžiamojo proceso tikslas yra ne šalių sutaikymas, bet materialiosios tiesos išaiškinimas, gynėjo pasirinkimas nedaro tokios didelės įtakos kaip bendrosios teisės tradicijos valstybėse.

Bendrosios teisės tradicijos valstybėse ypatingas dėmesys yra skiriamas nekaltumo prezumpcijai. Lietuvoje šis principas taip pat yra reikšmingas. Nekaltumo prezumpcija, kaip principas, yra kertinis baudžiamojo proceso teisės nuostatose. Lietuvoje šis principas tapo ypač aktualus 1992 metais kuriant Konstitucijos tekstą, nes buvo siekiama įtvirtinti tarptautinės teisės aktuose numatytas ir demokratinėse valstybėse pripažįstamas žmogaus teisės ir laisves, kurios turi būti saugomos ir baudžiamojo proceso metu. Dėl šios priežasties į Konstitucijos tekstą buvo įtraukta nuostata, kad asmuo nėra laikomas kaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nekaltumo prezumpcija Lietuvos baudžiamajam procesui aktuali tuo, kad sąžiningas procesas suponuoja reikalavimą, jog joks nekaltas asmuo nebūtų pripažintas kaltu ir nuteistas procese. Tokiam asmeniui, siekiant, kad būtų apsaugota jo reputacija, turi būti numatytos procesinės galimybės šią ginti, t. y. turi būti sudarytos procesinės galimybės siekti, kad byloje būtų priimtas išteisinamasis nuosprendis, o ne byla būtų nutraukiama (Goda, 2018, p. 27). Kiek kitaip nei bendrosios teisės valstybėse, Lietuvoje, remiantis BPK 42 straipsniu, tai, kad asmuo yra kaltas, įrodinėja prokuroras, bet ne nukentėjusysis. Taigi, iš to daroma išvada, kad prokuroras, kitaip nei bendrosios teisės tradicijos valstybėse, turi įrodyti, kad asmuo yra kaltas ir tik šiam įrodžius kaltinamojo kaltę, pripažįstama, kad nekaltumo prezumpcijos nebėra – asmuo pripažįstamas kaltu padarius nusikalstamą veiką.

Apibendrinant daroma išvada, kad bendrosios teisės tradicijos baudžiamojo proceso modelis išsiskiria tam tikromis proceso taisyklėmis. Ypatumai pasižymi tuo, kad šioje teisės tradicijoje ypač aktuali nekaltumo prezumpcija, kuri turi būti paneigiama kitos proceso šalies, įrodžius, kad kaltinamasis asmuo iš tikrųjų yra kaltas. Lyginant bendrosios teisės tradicijos nekaltumo prezumpcijos reikšmę bei jos paneigimo ypatumus, matoma, kad Lietuvoje nekaltumo prezumpcija paneigiama tik valstybinio kaltinimo būdu. Tai reiškia, kad prokuroras yra subjektas, kuris gali paneigti kito asmens nekaltumo prezumpciją. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse subjektas, turintis įrodyti kaltinamojo kaltę yra nukentėjusysis, tačiau ne valstybės paskirtas subjektas. Skirtumas matomas apibūdinant ir

gynėjo svarbą. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse tinkamo gynėjo pasirinkimas gali turėti lemiamą įtaką baudžiamojo proceso baigčiai. Kadangi Lietuvoje gynėjo dalyvavimas nėra privalomas kiekvienoje byloje, o tik tam tikrų kategorijų bylose ar subjektui atitinkant BPK numatytus kriterijus, gynėjo vaidmuo nėra visą bylos baigtį lemiantis subjektas. Teismo precedentas, kaip ir bendrosios teisės tradicijos valstybėse, vyrauja ir Lietuvos modelyje, visgi, jis nėra pagrindinis teisės šaltinis baudžiamajame procese. Lietuvoje pagrindinis šaltinis yra kodifikuotas teisės aktas, o anglosaksų tradicijoje kodifikuotų šaltinių nėra. Apibendrinant, nors Lietuvos baudžiamojo proceso modelis pagal proceso taisykles ir bylų nagrinėjimo ypatumus nėra ypač artimas anglosaksų teisės tradicijos modeliui, tačiau Lietuvoje anglosaksų teisės tradicijos šaltiniai, principai ar institutai taip pat yra aktualūs. Tai reiškia, kad Lietuvos baudžiamojo proceso modelis turi tam tikrą dalį bendrosios teisės tradicijos modelio ypatumų, todėl matomos šių modelio sąsajos ir anglosaksų teisės tradicijos modelio įtaka Lietuvos modeliui.

1.2 Žemyninės Europos (inkvizicinis) baudžiamojo proceso modelis

Inkvizicinis procesas pradėjo formotis XV-XVI a. absoliutizmo formavimosi laikotarpiu. Jis apjungia baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo funkcijas į vieną sistemą. Besiformuojant šiam modeliui jis išsiskyrė tuo, kad visi klausimai buvo sprendžiami teismo posėdžio metu ir teismas, kaip aukščiausiaji valstybinė valdžia, galėjo kontroliuoti sprendimus, nes išankstinio teismo tyrimo nebuvo – visi klausimai būdavo sprendžiami tiesiogiai teismo posėdžio metu. Inkviziciniame procese remiamasi teigiamų ir neigiamų įrodymų visuma: jeigu nėra visiško įrodymo, kaltinamasis vis tiek gali būti nubaustas, bet jam gali būti skiriama švelnesnė bausmė. Tais atvejais, jeigu kaltinamasis ir kankinimo atvejais neprisipažindavo padaręs nusikalstamą veiką, jam galėdavo skirti mirties bausmę, nes buvo manoma, kad prisipažinimas yra privalomas procesinės logikos elementas (Smirnov, 2000 p. 119).

Akivaizdu, kad šiuolaikinis inkvizicinis procesas nebeturi tokių griežtų reikalavimų bei neprisipažinimo pasekmių kaip jo formavimosi pradžioje. Mokslininkų nuomone, inkvizicinė baudžiamosios justicijos sistema geriausiai ir tinkamiausiai veikia visuomenėse su stipria valstybine struktūra – šiose struktūrose piliečiai turi pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis, kurios imsis veiksmų nagrinėjamos situacijos sprendimo priėmimui. Inkvizicinis procesas yra vertikalusis ir orientuotas į valstybės valdžios institucijas, kai, tuo tarpu, klasikinis rungtinėjimo modelis yra horizontalusis ir orientuotas į ginčo šalis. Iš to kyla tai, kad inkvizicinis modelis yra suformuotas kaip oficialus tyrimas, kuriame dauguma

veiksmų yra atliekama pareigūnų. Taigi, dėl to teigiama, kad inkvizicinis tyrimas orientuotas į valdžios institucijas (Miller, 1987, p. 310).

Bendraja prasme, inkviziciniame procese, teismas, nagrinėjantis bylą, yra įpareigotas būti aktyvus ir imtis būtinų priemonių materialiai tiesai byloje nustatyti. Dėl šios priežasties matomas rungimosi principo susilpnėjimas, t. y. jis nėra toks reikšmingas kaip anglosaksų teisės tradicijos valstybėse. Neatmetama, kad nors ir šis principas nėra taip aktyviai taikomas, tačiau jis vis tiek egzistuoja ir pasireiškia tuo, kad proceso dalyviams suteiktos lygios teisės reikšti nušalinimus, prašymus, teikti įrodymus, apskūsti proceso sprendimus. Taip pat inkviziciniame modelyje matomas byloje dalyvaujančių subjektų vaidmenų pasiskirstymas. Tai reiškia, kad kiekvienas subjektas atlieka tam tikras funkcijas, pavyzdžiui: prokuroras palaiko valstybinį kaltinimą, kaltinamasis ir gynėjas ginasi, o teismas, priimdamas sprendimą, vykdo teisingumą. Laikoma, kad šio proceso metu teismas yra aktyvioji šalis dėl savo pareigos nustatyti materialiąją tiesą ir įvykdyti teisingumą (Goda *et al*, 2005, p. 14).

Inkvizicinis modelis vyrauja žemyninės teisės šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Prancūzijoje ar Ispanijoje. Laikomasi nuomonės, kad šis modelis pasireiškia teisėjo „persvara“ šalių atžvilgiu, nes teisėjas, nagrinėdamas teisminį ginčą, pateikia klausimus, nustato, kokia tvarka byla bus nagrinėjama, o ginčo šalys atsakinėja į teisėjo užduodamus klausimus. Tai yra vienas iš skirtumų, atsiskleidžiantis atliekant inkvizicinio bei klasikinio modelių palyginimą. Laikomasi nuomonės, kad inkvizicinio proceso metu įrodymų ar naujų faktų atskleidimas yra sudėtingesnis nei bendrosios teisės tradicijos modelio atveju. Taip yra todėl, kad inkviziciniame procese šalims suteikiama mažiau laisvės reikšti savo nuomonę nei paveikti teismo nagrinėjimo eigą (Valickas *et al*, 2013, p. 56).

Inkvizicinis procesas, skirtingai nei aptartas klasikinis rungimosi modelis, inicijuojamas ir vykdomas nešališkų pareigūnų. Šiame procese šalys nebeturi lemiamo vaidmens, negali bendru sutarimu atsisakyti baudžiamojo proceso, o visa informacija, kuri buvo surinkta atliekant parengtinį bylos tyrimą, kaupiama bylos medžiagoje, kuri sudaro pagrindinę informacijos šaltinį teismo posėdžio metu. Tvarkos baudžiamajam procesui reikalavimas turi būti siejamas su nešališko valstybės pareigūno atliekamų veiksmų kokybe bei pagrįstumu dėl to, kad valstybės pareigūnams ir teisėjams tenka lemiamas vaidmuo. Iš to daroma prielaida, kad esant tokiam aktyviam bei nuosekliam pareigūnų įsitraukimui į procesą, neutralus tyrimas nėra įmanomas, todėl keliama būtinybė, kad valstybės pareigūnai būtų objektyvūs ir nešališki. Tam, kad būtų išlaikomas valstybinis tyrimo skaidrumas, šalims taikoma papildoma apsaugos priemonė ir garantija – leidimas susipažinti su informacija, kuri vyrauja atlikus tyrimą (Decaigny, 2014, p. 151).

Autorės nuomone, matoma, kad lyginant inkvizicinį baudžiamojo proceso modelį ir klasikinį anglosaksų modelį, pagrindinis skirtumas yra tas, kad inkviziciniame modelyje dominuoja valstybės pareigūnai, kurie atlieka procesinius veiksmus ir visas baudžiamasis procesas yra orientuotas į valstybės institucijas. Tai reiškia, kad šiame procese pagrindinį vaidmenį turi ne proceso šalys, t. y. kaltinimo ir gynybos pasirodymas teisiamajame posėdyje nėra esminis ir bylos baigtį lemiantis elementas. Šio proceso atžvilgiu elementas, lemiantis proceso baigtį, yra valstybės pareigūnų objektyvumas ir tai, kaip šie subjektai įvertina situaciją, atlikę išsamų tyrimą. Taip pat, akivaizdus skirtumas yra tas, kad inkviziciniame modelyje teismas ir teisėjas yra aktyvus subjektas – tai reiškia, kad teisėjas sprendžia, kokia eiga vyks procesas, tačiau, procese dalyvaujančios šalims suteikiama teisė teikti prašymus bei, neatmetama, kad šiems subjektams yra užtikrinamos baudžiamajame įstatyme numatytos teisės. Svarbu pabrėžti ir tai, kad šalyse, kuriose vyrauja inkvizicinis modelis, matomas pasitikėjimas valstybės institucijomis (visgi, šis klausimas galėtų būti diskutuotinas), taigi, dėl šios priežasties teisėjas turi aktyvų vaidmenį procese. Skirtingai nei anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, inkvizicinį modelį turinčiose valstybėse paprastai nėra prisiekusiųjų teismų, kas reiškia, kad teisėjas yra vienintelis subjektas, nuo kurio priklauso nagrinėjamos bylos ir viso proceso baigtis bei išnagrinėtos bylos rezultatas.

1.3 Mišrusis baudžiamojo proceso modelis

Mišrusis baudžiamojo proceso teisės modelis laikomas kombinuotu baudžiamojo proceso teisės modeliu. Tai reiškia, kad jis turi tiek inkvizicinio, tiek klasikinio rungimosi modelio bruožų. Inkvizicinio modelio ypatumai mišriajame modelyje pasireiškia procese iki teismo, o bylos nagrinėjimo stadijoje įpratai taikomi klasikinio rungimosi modelio principai. Iš esmės, mišrusis modelis apima baudžiamojo proceso veiklą nuo pirmojo procesinio veiksmo pradėjus tirti galimai padarytą nusikalstamą veiką iki paskutiniosios instancijos teismo baigiamojo akto paskelbimo ir baudsmės vykdymo. Analizuojant mišriojo modelio teisminį procesą pažymima, kad jis nėra tapatus anglosaksų tradicijos modeliui, taigi išskiriami pagrindiniai skirtumai. Išskiriama tai, kad teisminiame procese visada yra bent du valstybiniai subjektai, t. y. teisėjas ir valstybinį kaltinimą palaikantis pareigūnas; teisėjas nėra pasyvus – jis turi išskirtines teises įrodymų tyrimui, nustato ginčo ribas ir aktyviai atlieka viešojo kaltinimo kontrolės funkciją. Toks teismo aktyvumas kildinamas iš pagrindinio baudžiamojo proceso tikslo nustatyti tiesą. Matoma, kad mišriajame modelyje yra išlikęs valstybės dominavimo bruožas (Merkevičius, 2018, p. 35).

Analizuojant šį baudžiamojo proceso modelį, verta paminėti baudžiamojo proceso tikslus bei vertybes. Šiuolaikinėse valstybėse baudžiamojo proceso veiksmingumas ir funkcionalumas nėra pagrindinės vertybės, kurios gali nusverti ar paneigti kitas ypatingai vertinamas ir saugotinas vertybes. Tai reiškia, kad tam tikrais atvejais tiesos nustatymas baudžiamajame procese gali būti ne toks svarbus kaip teisinių gėrių apsauga. Akivaizdu, kad tuo atveju, kai kaltinamajam asmeniui nebūtų leidžiama būti visaverčiu proceso subjektu ir daryti įtakos proceso eigai, pavyzdžiui, nebūtų galimybės teikti prašymus, skundus ar reikšti nušalinimus, o valstybės pareigūnui būtų suteikiamos neribotos teisės ir galimybės imtis priemonių nusikalstamai veikai išsiaiškinti, byla būtų išnagrinėjama ženkliai greičiau. Vis dėlto, įtariamąjį subjektiškumas, leidžiantis jam aktyviai dalyvauti procese vertintinas kaip tiesos ir veiksmingumo baudžiamajame procese garantija, nereiškančios vien tik modernios teisinės valstybės garantijos. Taigi, tuo atveju, jeigu nustatinėti tiesą baudžiamajame procese galėtų tik valstybės subjektai, o proceso dalyviams nebūtų galimybių įrodinėti baudžiamojo proceso metu ar imtis kitų veiksmų, galimybė nustatyti tiesą baudžiamajame procese taptų sudėtinga. Remiantis KT analize dėl sąžiningo ir teisingo proceso matoma, kad viena iš teisingo bylų išnagrinėjimo sąlygų yra proceso subjektų funkcijų atskyrimas, bylą nagrinėjančio teismo nepriklausomumas ir nešališkumo užtikrinimas (Goda, 2014, p. 22, 84). Autorės nuomone toks argumentavimas yra aktualus aptariant mišrųjį baudžiamojo proceso modelį, kuriame, matoma, kad tiek valstybės subjektų, tiek privačių subjektų dalyvavimas baudžiamajame procese yra lygiavertis. Akivaizdu, kad mišriajam modeliui ypatingai aktualus kaltinamojo subjektinių teisių užtikrinimas, leidžiantis šiam aktyviai dalyvauti procese. Tai įrodo, kad baudžiamojo proceso tikslai yra labiau orientuoti į subjektą bei tiesos baudžiamajame procese atskleidimą, o ne į formalius baudžiamojo proceso tikslus, kuriuos turi atlikti valstybės subjektai, tačiau tokiu atveju būtų pažeidžiamos kitų proceso dalyvių teisės. Mišrusis modelis, remiantis išdėstytais argumentais, pasireiškia tuo, kad procesą pripažinti teisingu galima tik tada, kai yra užtikrinamas proceso subjektų funkcijų atskyrimas – tiek teismo aktyvumas, tiek ir proceso subjektų aktyvumas, siekiant teisingai ištirti nusikalstamos veikos aplinkybes. Pabrėžiama ir tai, kad ypač aktualus yra teismo nešališkumas kaip garantija, kad baudžiamasis procesas bus vykdomas remiantis įstatymu, teisingumo ir sąžiningumo principais, o tai užkirstų kelią galimybei piktnaudžiauti procesu. Manoma, kad toks reguliavimas aktualus mišriajam modeliui dėl aiškių ir lygių subjektų teisių baudžiamajame procese, manant, kad nors ir teismas aktyvus, tačiau procesas yra liberalesnis nei inkvizicinio proceso metu, kuomet atkreiptinas ypatingas dėmesys proceso subjektams suteikiant procesinių teisių apsaugą.

Lietuvos baudžiamojo proceso analizė rodo, kad Lietuvos baudžiamojo proceso modelis panašiausias į mišrųjį modelį. Taip yra todėl, kad šalys turi galimybę suprasti, kas vyksta ginčo nagrinėjimo metu, pateikti savo nuomonę, argumentus ar prašymus, kai, tuo tarpu, teisėjui taip pat suteikiama teisė būti aktyviam, kaip įprasta inkvizicinio modelio atveju. Manoma, kad teismo posėdžio pradžia Lietuvoje yra rungimosi pobūdžio – kaltinamajam suteikiama galimybė išdėstyti tiriamo įvykio aplinkybes ir savo požiūrį į kaltinimą. Taip pat neatmetama, kad baudžiamasis procesas ginčo šalims numato galimybes kontroliuoti bylos nagrinėjimo eigą, pavyzdžiui, teikiant prašymus, dėl kurių teismas turi priimti nutartį, o atsisakymas priimti prašymą turi būti motyvuotas. Toks reikalavimas padeda sustiprinti ginčo šalių įsitikinimą, kad procesas vyksta teisingai. Vis dėlto, teismui, turint teisę nepriimti prašymo, atsiskleidžia teisėjo vaidmuo pasirenkant teismo nagrinėjimo akcentus, nes įstatyme nėra patikslinama, kaip reikėtų suprasti pagrįstą ir motyvuotą prašymo atsisakymą (Valickas *et al*, 2013, p. 58).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvoje vyraujantis baudžiamojo proceso modelis yra artimiausias mišriajam modeliui. Ši išvada daroma dėl to, kad, kaip minėta, procesas pasireiškia teismo aktyvumu, tačiau proceso subjektui, ypač, kaltinamajam, taip pat suteikiama teisė būti aktyviam teismo proceso metu, teikti prašymus ir atlikti kitus procesinius veiksmus. Mišriojo modelio vyravimas Lietuvos teisinėje sistemoje padeda užtikrinti ne tik sąžiningą bei teisingą procesą, bet ir atitinka EŽTT sprendimų bei EŽTK nuostatų reikalavimus, kurie įpareigoja užtikrinti asmenų teises. Pabrėžtina, kad, neatsižvelgiant į tai, jog teisinėje sistemoje vyrauja treji modeliai, neatmetama, kad kiekvienas iš jų tarpusavyje yra glaudžiai susiję – tai reiškia, kad kiekvienas modelis tarpusavyje turi panašius reguliavimo aspektus, tačiau skiriasi tam tikrų institutų ar proceso tvarkos taisyklės. Dėl šios priežasties gali būti sudėtinga įvertinti, koks baudžiamojo proceso modelis yra artimiausias konkrečioje valstybėje, ypač, atskirti, kuomet modelis yra inkvizicinis ar mišrusis, nes šie modeliai tarpusavyje turi daugiausia panašumų. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad analizuojant tarptautinę teisę matoma teisės tradicijos svarba nacionalinėms teisinėms sistemoms – kaip minėta, siekiamybė, kad nacionalinėse valstybėse būtų laikomasi vakarietiškos teisės tradicijos reguliavimo ir dėl šios priežasties baudžiamojo proceso modeliai tampa ne tokie aktualūs. Taigi, valstybėse narėse siekiamybė yra ne modelių suvienodinimas, bet siekis, kad nacionalinių valstybių reguliavimas atitiktų vakarietišką teisės tradiciją. Manoma, kad Lietuvoje tai padaryti yra sudėtinga, nes Lietuvos teisinė tradicija paremta 1961 metų BPK, kurio reguliavimas, atkūrus nepriklausomybę, buvo perkeltas į galiojantį BPK su tam tikrais pakeitimais. Akivaizdu, kad vėlesni BPK pakeitimai nebuvo tokie ryškūs, kad būtų galima teigti, kad

Lietuvos teisinė sistema pilnai pakeista pagal vakarietišką teisės tradiciją, taigi, kyla problema, kad galiojančiame BPK vis dar matoma posovietinė teisės tradicija, kuri nusveria vakarietišką teisės tradiciją. Vis dėlto, analizuojant tik baudžiamojo proceso modelius, sutiktina, kad Lietuvoje vyraujantis baudžiamojo proceso modelis yra mišrusis. Tačiau, kad lietuviškoji teisės tradicija labiau atitiktų vakarietiškas tradicijas, būtina, kad BPK būtų modifikuotas ir tam tikrų aspektų reguliavimas būtų pakeistas atsižvelgiant į vakarietiškų teisės tradicijų valstybių reguliavimą. Pavyzdžiui, BPK gali būti modifikuotas apribojant ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, gavus skundą dėl galimai padarytos nusikalstamos veikos, atlikti veiksmus, nesusijusius su procesinėmis prievartos priemonėmis (BPK 168 straipsnis). Neatmetama, kad tokia svarba modifikuoti BPK pasireiškia ir dėl to, kad EŽTT sprendimai yra vienas iš svarbiausių nacionalinės teisės precedentų.

2. PAGRINDINĖS TEISĖS TRADICIJAS ATITINKANČIŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO MODELIŲ YPATUMAI LIETUVOJE

Siekiant išanalizuoti baudžiamojo proceso modelio problematiką Lietuvoje, tikslinga išanalizuoti tam tikrus institutus, įvertinant, kaip kiekvienas iš jų pasireiškia skirtingose teisės tradicijose. Darbe nagrinėjamas susitaikymo institutas, prokuroro ir teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese, įrodinėjimas ir įrodymų vertinimas. Šie institutai pasirinkti dėl to, kad kiekvienas iš jų vyrauja visose teisės tradicijose, nepriklausomai nuo vyraujančio modelio. Analizei pasirinkti šie institutai dėl to, kad jų kilmė gali būti skirtinga. Pavyzdžiui, susitaikymo institutas yra kilęs iš bendrosios teisės tradicijos ir artimiausias klasikiniam rungimosi modeliui, tačiau yra aktualus ir Lietuvoje. Atitinkamai, prokuroro ir teisėjo vaidmuo yra skirtingas remiantis tiek baudžiamojo proceso modeliu, tiek teisės tradicija. Išanalizavus šių subjektų vaidmenį galima tolimesnė baudžiamojo proceso problematikos analizė, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo įtaka tolimesniam bylos nagrinėjimui, atskirų kategorijų nusikalstamų veikų bylų nagrinėjimo iššūkiams ir trūkumams. Įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo analizė reikšminga norint išskirti tam tikras įrodinėjimo taisykles, probleminius aspektus, kurie gali daryti neigiamą įtaką tinkamam įrodymų vertinimui, įrodymų leistinumui. Įrodymų ir įrodinėjimo taisyklių įvertinimas reikšmingas subjektų teisių užtikrinimui bei apsaugai, teisingam bylos išnagrinėjimui ir jos baigčiai. Institutų analizė ir palyginimas pagal vyraujančias teises tradicijas padės atskleisti, kokios instituto reguliavimo taisyklės ir apsectai padeda tinkamiausiai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus.

2.1 Susitaikymo institutas

Susitaikymo institutas kilo iš anglosaksų teisės tradicijos Jungtinėse Amerikos Valstijose dar XIX a. Šiame amžiuje derybos dėl kaltės tapo dominuojančiu bylų sprendimo metodu. Pradžioje šis institutas nesulaukė visuomenės palaikymo dėl įsitikinimo, kad asmuo yra verčiamas duoti parodymus prieš save, taigi, apkaltinti save padarius nusikalstamą veiką. Tačiau, nors ir esant visuomenės nepritarimui dėl šio instituto, Amerikos teismai tapo ypatingai priklausomi, nes vis daugiau bylų buvo išsprendžiama susitaikymo būdu. Susitaikymo institutas ženkliai pagreitindavo baudžiamąjį procesą, jis tapdavo pigesnis nei įprastas baudžiamasis procesas, netaikant šio instituto. Dėl šios priežasties Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad nepaisant kritikos šiam institutui, kaltės pripažinimas yra neatsiejama baudžiamos teisės ir jos administravimo dalis (Alschuler, 1979, p. 4).

Klausimas dėl susitaikymo instituto valstybėse, kuriose vyrauja inkvizicinis baudžiamojo proceso modelis buvo gana sudėtingas. Kai kurie teisės mokslininkai nepripažino susitaikymo instituto inkvizicinėse valstybėse teigdami, kad susitarimo institutas nėra suderinamas su inkvizicinės teisės tradicija, nes, pagal šią tradiciją, baudžiamoji byla neturėtų priklausyti nuo šalių valios – tiesos atskleidimas ir materialiosios tiesos išaiškinimas turėtų priklausyti ne nuo šalių, bet nuo nešališko teisėjo. Dėl šios priežasties daroma išvada, kad derybos dėl kaltės pripažinimo veiksmingos ir tinkamos tik rungtyniškose sistemose, nes tokiu būdu kaltinamiesiems sumažinamos socialinės neteisingo nuteisimo sąlygos (Christmann, 2021, p. 5).

Nepaisant to, kad susitaikymo institutas, manoma, tinkamiausias tik anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, tačiau Lietuvoje šis institutas taip pat vyrauja. Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 38 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta, kad asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės tuo atveju, jeigu susitaikė su nukentėjusiuoju asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Matoma, kad esminė atleidimo sąlyga yra asmenų susitaikymas ir padarytos žalos atlyginimas.

Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius yra sąlyginė atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės nustatant vienerių metų bandomąjį laikotarpį, jei kaltininkas atlygino ar pašalino nusikalstama veika padarytą žalą ir susitaikė su nukentėjusiu asmeniu. Susitaikyti galima tik tada, kai padarytas baudžiamasis nusižengimas, neatsargus nusikaltimas, nesunkus arba apysunkis tyčinis nusikaltimas. Kaip matoma, atleidimas negali būti taikomas tais atvejais, kai kaltininkas padaro sunkų arba labai sunkų nusikaltimą. Be to, tam, kad būtų galima atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, numatomos šios sąlygos: 1) asmuo turi prisipažinti padaręs nusikalstamą veiką; 2) atlyginama arba pašalinama padaryta žala, arba susitariama tai padaryti savo noru; 3) susitaikoma su nukentėjusiu asmeniu, juridinio asmens arba valstybės institucijos atstovu; 4) yra pagrindas manyti, kad kaltininkas nedarys naujų nusikalstamų veikų (Švedas, 2024, p. 36). Galima išskirti tai, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės galimas tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismo nagrinėjimo metu. Atsižvelgiant į šio instituto taikymo statistiką, matoma, kad dažniausiu atveju toks susitaikymas įvyksta ikiteisminio tyrimo metu, bet ne bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu. Pateikti duomenys nurodo, kad 2018-2023 metų laikotarpiu ikiteisminio tyrimo metu susitaikymo institutas taikytas ir nuo baudžiamosios atsakomybės atleista 23 844 kartus, o pirmosios instancijos teisme – tik 1970 kartų (Švedas,

2024, p. 34). Siekiant išanalizuoti priežastis, dėl kurių pateikti duomenys ypatingai skiriasi, svarbu atskleisti, kaip susitaikymo institutas vyksta teismo bylos nagrinėjimo metu. Esant susitaikymui ikiteisminio tyrimo metu, remiantis BPK 212 straipsniu, kai įtariamasis ir kaltininkas susitaiko, ikiteisminis tyrimas yra nutraukiamas, vadinasi, ikiteisminis tyrimas yra užbaigtas. Tuo atveju, kai asmuo nori susitaikyti su nukentėjusiuoju teismo nagrinėjimo metu, taikomos tos pačios jau minėtos sąlygos šiam institutui taikyti. Esminis skirtumas tas, kad tuo metu, kad asmuo būtų atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės teisme, visų pirma, teismas turi pripažinti tokį asmenį kaltu. Kita vertus, LAT pabrėžia, kad nuteisto asmens ir asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės, statusas skiriasi. Pagal nustatytą teisinį reglamentavimą, nors teismo sprendimas atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės turi būti pagrįstas įsitikinimu dėl tokio asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką, tačiau apkaltinamasis nuosprendis tokiam asmeniui nėra priimamas ir jo byla nutraukiama. Taigi atleistas už nusikalstamą veiką asmuo už nusikalstamą veiką nėra nuteisiamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Akivaizdu, kad susitaikymo institutas yra reikšmingesnis ikiteisminio tyrimo metu. Manoma, kad prioritetas skiriamas ikiteisminiam tyrimui dėl to, kad išvengiama teismo bylos nagrinėjimo, nes nutraukiamas ikiteisminis tyrimas. Analizuojant šio instituto taikymą skirtingų stadijų metu išskiriamas esminis skirtumas – šalims susitaikius teismo nagrinėjimo metu, kaltinamasis pripažįstamas kaltu padarius nusikalstamą veiką, o ikiteisminio tyrimo metu – asmuo nėra laikomas kaltu padarius nusikalstamą veiką.

Svarbu paminėti tai, kad susitaikymo institutas kaltinamajam su nukentėjusiuoju susitaikius, vyrauja posovietinėse valstybėse. Bendras šių valstybių bruožas su Lietuvos reguliavimu yra tas, kad asmenų susitaikymas galimas tik tais atvejais, kai nėra padarytas sunkus nusikaltimas, nepriklausomai nuo to, ar šalys tarpusavyje susitaikė ar ne. Esminiai skirtumai tarp Lietuvos ir kitų posovietinių valstybių yra tie, kad Lietuvoje yra numatyta galimybė atlyginti nukentėjusiajam padarytą žalą ateityje. Kitose valstybėse toks reguliavimas nėra numatomas ir nėra galimybės atlyginti žalą ateityje – ši turi būti atlyginama iš karto. Analizuojant Žeminės Europos teisės tradicijos valstybes, matoma, kad, pavyzdžiui, Vokietijoje su nukentėjusiuoju gali susitaikyti kaltininkas, padaręs bet kokią Vokietijos BK Specialiojoje dalyje numatytą nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad gali būti susitaikoma ne tik dėl nesunkių veikų kaip Lietuvoje, bet ir dėl sunkių nusikaltimų. Skirtumas tas, kad Vokietijoje, esant sunkiam nusikaltimui, keičiasi reikalingos atlyginti žalos dydis, t. y. kuo nusikalstama veika sunkesnė, padaryta didesnė žala, sukeltos pasekmės sunkesnės, tuo didesnę dalį žalos teismas reikalauja atlyginti. Žala, kitaip nei

Lietuvoje, gali būti pašalinama darbu, pavyzdžiui, kaltininkas privalo rūpintis nukentėjusiuoju, atlikti visuomenei naudingus darbus ir pan. Vokietijos BPK 153a straipsnyje pateikta, kad visuomenės naudingais darbais gali būti pripažįstamas labdaros paslaugų teikimas, išlaikymo prievolės, dalyvavimas socialinio mokymo kursuose ir pan. Visgi, šio instituto taikymo esmė nėra tik padarytos žalos atlyginimas – svarbiau tai, kad kaltininkas dėtų asmenines pastangas grąžinti nukentėjusįjį į padėtį, buvusią iki nusikalstamos veikos padarymo. Kitas skirtumas tas, kad, kaip minėta, Lietuvoje šis institutas gali būti taikomas tik tada, kai padaryta nesunki nusikalstama veika, o Vokietijoje toks atleidimas galimas ir esant sunkiam nusikaltimui. Tokiu atveju, kai nusikaltimas yra sunkus, pavyzdžiui, laisvės atėmimo bausmė didesnė nei vieneri metai, ši gali būti švelninama. Bausmės švelninimas priklauso nuo padarytos veikos sunkumo, skirtingai nei Lietuvoje. Pabrėžtina, kad Vokietijos BK nenumato ribojimų, susijusių su kaltininko asmenybe ar kitomis aplinkybėmis, kurių egzistavimas užkirstų kelią šio instituto taikymui (Baranskaitė, 2007, p. 206). Daroma išvada, kad lyginant Vokietijos ir Lietuvos susitaikymo instituto ypatumus, matoma, kad Vokietijoje instituto reguliavimas yra liberalesnis, taigi, dėl šios priežasties susitaikymo institutas gali būti plačiau ir dažniau taikomas. Lietuvoje susitaikymo instituto apribojimas minėtaisiais kriterijais apsunkina šio instituto taikymą, taigi, atsižvelgiant į siekį vienodinti teises tradicijas, t. y. Lietuvos teisės tradiciją siekiant derinti su kontinentinės teisės tradicija, būtų tikslinga praplėsti susitaikymo instituto ribas. Autorės nuomone, toks praplėtimas būtų tikslingas, nes matoma, kad esant liberalesnei instituto taikymo galimybei šis taikomas plačiau ir dažniau. Be kita ko, 2017 metais atlikto tyrimo duomenimis apklausti mokslininkai nurodė, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutų taikymo sąlygos turi būti švelninamos. Tyrimo metu išreikštas pasiūlymas, kad galimybė taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam susitaikius būtų ir tais atvejais, kai kaltininkas padarė sunkų tyčinį nusikaltimą. Prioritetas teikiamas turtinio, ekonominio, finansinio pobūdžio nusikaltimams (Švedas, 2024, p. 37). Tikslinga atkreipti dėmesį ir į Lietuvoje vyraujančią žalos atlyginimo tvarką, nes ne visi kaltinamieji turi galimybes atlyginti padarytą žalą pinigais, taigi, turėtų būti suteikiama galimybė žalą atlyginti ir visuomenei reikšmingais darbais.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad susitaikymo institutas, neatsižvelgiant į tai, kad, mokslininkų nuomone, yra labiau tinkamesnis anglosaksų teisės tradicijos valstybėms, tačiau yra įgyvendinamas ir Žemyninės Europos teisės tradicijos valstybėse. Analizuojant Lietuvoje vyraujančią susitaikymo institutą matoma, kad šis nėra pakankamai liberalus. Nors teisės doktrinoje vyrauja interesas išplėsti šio instituto taikymo ribas, t. y., kad institutas

būtų taikomas padarius sunkų tyčinį nusikaltimą, ypatingai finansinio pobūdžio nusikaltimuose, tačiau pokyčiai nevyksta. Šio instituto taikymo ribų praplėtimas būtų artimesnis kontinentinės teisės tradicijai, taigi, tai reikštų ne tik pokytį kontinentinės teisės link, bet ir galimybę taikyti šį institutą dažnesniais atvejais. Analizuojant šį institutą pastebėta, kad jo taikymas dominuoja ikiteisminio tyrimo metu – daugelis veikų nepasiekia teismo, nes ikiteisminis tyrimas užbaigiamas BPK 212 straipsnio pagrindu. Taigi tai parodo ikiteisminio tyrimo reikšmę šio instituto atžvilgiu. Svarbu paminėti ir tai, kad Lietuvoje vyrauja problema dėl žalos atlyginimo nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui. Manoma, kad būtų tikslinga pasekti Vokietijos pavyzdžiu ir leisti kaltininkui atlyginti žalą ne tik tiesiogiai nukentėjusiajam, bet, pavyzdžiui, kaltininkui atliekant visuomenei naudingus darbus. Tokiu atveju susitaikymo institutas turėtų platesnes taikymo ribas, nes kaltininkui būtų lengviau atlyginti padarytą žalą, be to atsirastų galimybė dažniau užbaigti baudžiamąją bylą susitaikius ir užtikrinti baudžiamojo proceso efektyvumą ir greitumą.

2.2 Prokuroro ir teisėjo vaidmuo baudžiamajame procese

Prokuroro vaidmuo, atsižvelgiant į skirtingas baudžiamojo proceso taisykles, yra skirtingas. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse prokuratūra yra vykdomosios valdžios dalis, kai tuo tarpu, kontinentinėse valstybėse gali būti teisminės valdžios dalis. Pabrėžiama, kad yra valstybių, kuriose kiekvienas atskiras prokuroras nėra priklausomas vienas nuo kito – tai reiškia, kad nėra hierarchinės prokuratūros sistemos. Šalyse, kuriose prokuratūra yra teisminės valdžios dalis, paprastai pasirenkamas individualaus nepriklausomumo modelis, tačiau tose šalyse, kuriose prokuratūra yra vykdomosios valdžios dalis, galima rasti ir hierarchinę, ir individualaus nepriklausomumo organizacinę sistemą. Prokuratūros sistemos, kurios yra teisminės valdžios dalis, yra nepriklausomos nuo kitų valstybės institucijų, o prokuratūros, kurios yra vykdomosios valdžios dalis, yra atskaitingos vyriausybiniams ir parlamentiniams institucijoms. Pabrėžtina, kad nuo to priklauso ir tai, kas gali būti patikėta šiai institucijai. Pavyzdžiui, gali būti patikėtos tik baudžiamojo persekiojimo funkcijos arba gali būti suteikiami didesni įgaliojimai ne tik dėl baudžiamojo persekiojimo, bet ir dėl užtikrinimo, kad būtų laikomasi teisės aktuose numatytų taisyklių. Todėl kyla rizika, kad prokurorai galėtų įsiterpti į funkcijas, kurias tikslingiau priskirti teismams. Bendrąja prasme, neatsižvelgiant į tai, kokia prokuratūros sistema vyrauja valstybėje, prokuroro pagrindinės pareigos yra ne tik veikimas valstybės vardu, bet ir asmens teisių apsaugojimas ir nepažeidimas. Tai reiškia, kad prokurorai turi elgtis sąžiningai ir objektyviai vykdyti savo funkcijas, siekiant apsaugoti žmonių teises ir užtikrinti, kad baudžiamojo teisingumo sistema veiktų operatyviai. Kiekvienas prokuroras

turi užtikrinti asmenų lygybę prieš įstatymą, neatsižvelgiant į tai, ar aplinkybės yra įtariamojo naudai ar ne. Pabrėžtina, kad prokuroras neturi pradėti ar tęsti baudžiamojų persekiojimo, jeigu nešališkas tyrimas rodo, kad kaltinimas yra nepagrįstas. Tokiu būdu yra užtikrinamos asmenų teisės, kurios turi būti gerbtinos ir užtikrinamos (Hamilton, 2011, p. 3).

Lyginant bendrosios teisės tradicijos valstybes su kontinentinės teisės tradicijos valstybėmis matoma, kad pagrindinis skirtumas prokuroro įgaliojimuose yra valstybinis kaltinimas. Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse valstybinį kaltinimą palaiko valstybės pareigūnas, t. y. prokuroras. Šiose valstybėse prokuroras turi ypatingai svarbų vaidmenį. Prokuroras, kaip pagrindinis valstybės kaltintojas buvo įtvirtintas Prancūzijoje, o vėliau ir kitose kontinentinės teisės valstybėse, tačiau šiose valstybėse prokuroro reikšmė ir jo įgaliojimai skiriasi. Pavyzdžiui, Vokietijoje prokuroras yra reikšmingiausias ikiteisminio tyrimo – jis turi teisę pradėti ikiteisminį tyrimą, pavesti jį atlikti konkrečiai ikiteisminio tyrimo įstaigai, vadovauti ikiteisminiam tyrimui ir, pažymėtina, yra vienintelis subjektas, galintis palaikyti valstybinį kaltinimą. Tuo tarpu Prancūzijoje prokuroro pagrindinė funkcija yra oficialaus kaltinimo pareiškimas. Prancūzijoje prokuroras turi teisę inicijuoti policijos pareigūnų atliekamą preliminarų tyrimą, kuriame gali aktyviai veikti, taip pat turi teisę inicijuoti tyrimo teisėjo atliekamą parengtinį tyrimą. Tačiau, skirtumas tas, kad Prancūzijoje prokuroras negali dalyvauti atliekame tyrimo, taip pat neturi teisės tyrimo teisėjui duoti privalomus bei įpareigojančius nurodymus. Taip yra todėl, kad tyrimo teisėjas atlieka tyrimo veiksmus, tyrimo funkcijas, nes pagal savo statusą teisėjas yra asmuo, turintis teisėjo nepriklausomumo garantijas. Apibendrinant, šiose valstybėse vyrauja aiškus ikiteisminio tyrimo atskyrimas nuo procesinės veiklos teismuose (Merkevičius, 2018, p. 60).

Neatsižvelgiant į tai, kad vyrauja skirtingas prokurorų vaidmuo kiekvienoje teisės tradicijoje, tačiau neatmetama, kad prokuroras yra vienas iš svarbiausių subjektų baudžiamajame procese, taigi jis turi plačią diskreciją įvairiuose proceso etapuose. Pripažįstama, kad diskrecija yra būtina siekiant užtikrinti veiksmingą sistemos vystymąsi ir teisingumo vykdymą atskirose bylose, nors, neapibrėžta diskrecija gali pakenkti teisingumo vykdymui. Šiuo metu pastebima tendencija stiprinti prokuroro vaidmenį baudžiamajame procese, siekiant užtikrinti veiksmingesnį bylų nagrinėjimą ir pagreitinti procesą. Nors Anglija priklauso bendrosios teisės tradicijai, joje taip pat siekiama plėsti prokuroro funkcijas. Vis dėlto, kyla klausimas – ar dėl to prokuroras tampa kvaziteisine figūra, siekiančia teisingumo, ar, visgi, įgauna šališko kaltinimo atstovo vaidmenį, kurio pagrindinis tikslas yra nubausti kaltinamąjį. Priešingai nei Europos valstybėse, kuriose

vyrauja skirtinga teisės tradicija, tokių klausimų kyla mažiau, nes šiose valstybėse prokuroras, prižiūrėdamas tyrimą ir sankcionuodamas tam tikras priemones, pavyzdžiui, klausydamasis telefoninių pokalbių, turi kvaziteisminį statusą bei jo vaidmuo yra tiesiogiai apibrėžtas išskiriant pagrindinį tikslą – tirti ir vertinti tiek įtariamąjį teisinančius, tiek kaltinančius įrodymus. Tai rodo, kad prokuroro vaidmuo yra neutralesnis, atsižvelgiant į kaltinimo ir gynybos disbalansą (Hodgson, *et al*, 2010, p. 15). Autorės nuomone matoma, kad prokuroro vaidmens įgalinimas skirtingų teisės tradicijų valstybėse gali būti sudėtingas dėl iš anksčiau nusistovėjusios praktikos. Galima teigti, kad valstybėse, kuriose prokuroro vaidmuo nėra taip aiškiai išskirtas kaip Žemyninės Europos teisės tradicijos valstybėse, kelia iššūkius visuomenei pasitikėti prokuroru kaip baudžiamojo proceso subjektu. Toks nepasitikėjimas kyla iš to, kad, visuomenės nuomone, prokuroras gali būti šališkas asmuo, siekiantis nubausti kaltąjį asmenį. Manoma, kad taip vyksta todėl, kad visuomenei nėra įprastas valstybinio kaltinimo palaikymas, todėl visuomenė neturi didelio pasitikėjimo valstybinėmis institucijomis, priešingai nei Žemyninės Europos teisės tradicijos valstybėse, kur prokuroras turi atskirus įgaliojimus bei nemenką įtaką baudžiamajam procesui.

Analizuojant Lietuvoje vyraujančią prokuroro instituto reikšmę bei jo įtaką baudžiamajam procesui, matoma, kad šis yra reikšmingas taip pat kaip ir kitose Žemyninės Europos teisės tradicijos valstybėse. Visų pirma, remiantis BPK 35 straipsniu, teigiama, kad prokuroras baudžiamajame procese dalyvauja pagal savo kompetenciją (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2003). BPK 164 straipsnyje numatyta, kad ikiteisminį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tačiau šiam vadovauja ir jį organizuoja prokuroras. Ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką arba prokurorui <...> nustačius nusikalstamos veikos požymius. Prokuroras ikiteisminiame tyrime turi plačias teises ir kompetenciją atlikti įvairius procesinius veiksmus. Kadangi prokuroras organizuoja bei vadovauja ikiteisminiam tyrimui, šiam suteikiama teisė kontroliuoti, kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, kuris gali būti atliekamas pasitelkiant ir kitus pareigūnus. Pavyzdžiui, tuo atveju, kai prokuroras pasitelkia ikiteisminio tyrimo pareigūnus ikiteisminio tyrimo atlikimui, prokuroras turi teisę šiems duoti privalomus nurodymus, panaikinti neteisėtus ar nepagrįstus nutarimus ar atlikti kitus veiksmus. Be to, išskirtinis prokuroro įgaliojimas yra tas, kad jis yra vienintelis subjektas, galintis kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl jam paskirtų veiksmų atlikimo (BPK 170 straipsnis). Be to, svarbu paminėti, kad ikiteisminio tyrimo metu gali būti atliekama apklausa. Tai reiškia, kad apklausos galimos ne tik teismo nagrinėjimo metu, bet ir ikiteisminio tyrimo metu. Ikiteisminio tyrimo metu privaloma, kad būtų atlikta bent viena įtariamojo apklausa, taip pat, įtariamasis turi būti

apklausiamas ir prieš skiriant jam kardomąją priemonę. Prieš atliekant visus šiuos veiksmus privaloma, kad įtariamajam būtų pranešta apie įtarimą. Pranešimas apie įtarimą svarbus tuo, kad šiuo veiksmu užtikrinama įtariamojo teisė žinoti, kuo jis yra įtariamasis, taigi tai gali jam padėti apsispręsti dėl gynėjo. Jeigu ikiteisminio tyrimo metu atsiranda pagrindas daryti iš esmės kitokias išvadas apie veikos faktines aplinkybes ar kitaip kvalifikuoti veiką, įtariamajam turi būti pareikštas naujas pranešimas apie įtarimą (Goda, *et al*, 2011, p. 317).

Atsižvelgiant į plačius prokuroro įgaliojimus ikiteisminio tyrimo metu tikslinga nurodyti, kaip prokuroro veiksmai yra prižiūrimi ir kokiomis ribomis šis gali veikti. Ypatingas dėmesys atkreipiamas į prokuroro kompetenciją spręsti dėl tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų bei priežasčių, dėl kurių ikiteisminis tyrimas gali būti nutraukiamas, taip pat ir į tai, kad Lietuvos sistemoje vyrauja prokurorų pavaldumas vienas kitam. Išvada dėl prokurorų pavaldumo vienas kitam, be kita ko, daroma remiantis BPK ir LAT praktika. BPK prokurorų pavaldumas numatytas 170 straipsnio 6 dalyje. Joje nurodoma, kad aukštesnysis prokuroras nustato prokurorų padarytus proceso įstatymų pažeidimus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus jų nutarimus ir duoda prokurorams privalomus nurodymus, išskyrus nurodymą, kokį proceso sprendimą priimti. LAT savo praktikoje yra išaiškinęs, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno, atliekančio ikiteisminį tyrimą, nutarimus, turi teisę panaikinti tik prokuroras, kuris organizuoja ir vadovauja konkrečiam ikiteisminiam tyrimui, o šio prokuroro veiksmai gali būti skundžiami aukštesniajam prokurorui. Tokia įstatymo leidėjo nustatyta procesinių sprendimų apskundimo tvarka užtikrina galimybę prokurorui pagal kompetenciją tinkamai atlikti savo, kaip kontroliuojančio subjekto funkcijas, taip pat įgyvendinti BPK 2 straipsnyje nustatytą pareigą, paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams, pagal savo kompetenciją imtis visų įstatyme nurodytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Kiekvienu atveju prokurorui, organizuojančiam ikiteisminį tyrimą, kyla pareiga panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar, atitinkamai, žemesnio prokuroro nutarimą, nustačius, kad nutarimas yra nepagrįstas. Jeigu prokuroras turėtų galimybę suteikti įgaliojimus bet kuriam prokurorui bet kuriame baudžiamajame procese (kurio jis neorganizuoja), būtų iškreiptas prokuroro ikiteisminio tyrimo organizavimo vaidmuo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Remiantis šia nutartimi daroma išvada, kad Lietuvoje siekiama nubrėžti tam tikras ribas, kuriose gali veikti prokuroras. Manoma, kad tai padeda išvengti prokurorų piktnaudžiavimo dalyvaujant baudžiamajame procese, nes šiam nesuteikiama galimybių veikti ypatingai plačiai, t. y. prokuroras gali veikti tik tame ikiteisminiame tyrime, kuriame jis yra priskirtas, tačiau ne visuose vyraujančiuose ikiteisminiuose tyrimuose, taip pat,

pavaldumas matomas tik tarp aukštesniojo ir žemesniojo prokuroro, bet ne tarp tų, kurie turi vienodą teisinį statusą. Manoma, kad taip užtikrinamas teisingas pavaldumo reikalavimas.

Kitas reikšmingas prokuroro veiklos srityje dalykas yra tas, kad šis, atlikęs ikiteisminį tyrimą, įtariamojo atžvilgiu priima kaltinamąjį aktą. Tai dokumentas, kuriuo baigiamas ikiteisminis tyrimas, aprašoma nusikalstama veika, nurodomi duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas, ir baudžiamasis įstatymas, numatantis padarytą veiką. Prokuroro surašytu kaltinamuoju aktu, kurį priėmus įtariamasis tampa kaltinamuoju, asmeniui pareiškiamas valstybinis kaltinimas. Pažymima, kad kaltinimo pareiškimas asmeniui nėra vien formalus prokuroro veiksmas, nustatantis teismo nagrinėjimo ribas, nurodant, kokie duomenys yra pagrindas kaltinti asmenį padarius nusikalstamą veiką. Tuo pačiu tai yra prokuroro, kaip valstybės pareigūno, veikiančio valstybės vardu, oficiali pozicija, kad baudžiamajoje byloje yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių nusikalstamos veikos padarymą (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Pažymima, kad tais atvejais, kai kaltinamasis aktas nėra surašytas tinkamai, šio trūkumai trukdo teismui nagrinėti bylą ir taip yra suvaržoma kaltinamojo teisė į gynybą, o kaltinamojo akto trūkumų negalima ištaisyti bylą nagrinėjant teisme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamajoje byloje). Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) pasisakydamas dėl kaltinamojo akto, nurodo, kad aiškinant Direktyvos 2012/13 6 straipsnio 3 dalį nedraudžiama teikti gynybos atstovams išsamios informacijos apie kaltinimus tada, kai teismui jau pateiktas kaltinamasis aktas, bet teismas dar nepradėjo nagrinėti kaltinimų iš esmės ir jame faktiškai neprasidėjo teisminiai ginčai. Savo ruožtu nacionalinis teismas turi įsitikinti, kad gynybai ir/ar jos atstovams suteikta galimybė susipažinti su bylos medžiaga. Taigi iš to daroma išvada, kad kaltinamasis turi būti aiškiai informuotas apie tai, kuo jis kaltinamas (Bulgarija prieš N. Kolve ir kt., 2015).

Teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad toks prokuroro kaltinimo suformavimas gali būti ydingas. Vertinant teismo bylos nagrinėjimo stadiją, matoma, kad prokuroras turi absoliučią teisę pateikti teismui visus jo norimus įrodymus ir teismas neturi teisės netirti prokuroro kartu su kaltinamuoju aktu pateiktų įrodymų. Pažymima, kad problema kyla ir dėl to, kad kaltinamasis gali tik prašyti teismo, kad pastarasis priimtų kaltinamojo turimus įrodymus, o savo ruožtu teismas tokį prašymą gali atmesti. Problema matoma ir dėl to, kad prokuroras turi teisę užduoti klausimus kaltinamajam, tačiau kaltinamasis prokurorui – ne. Iš to daroma išvada, kad kaltinamasis ir prokuroras teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje nėra lygiaverčiai subjektai, nes išskiriamas akivaizdus prokuroro dominavimas tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek bylos nagrinėjimo metu. Nors prokuroras ir kaltinamasis gali

pateikti savo poziciją teisme, tačiau akivaizdu, kad prokurorui ši teisė nėra tokia reikšminga dėl jau pateikto kaltinamojo akto, o kaltinamajam tai ypatingai svarbi teisė. Vėlgi, matoma problema, kad prokuroras yra subjektas, kuriam yra teikiama pirmenybė užduoti klausimus ar atlikti kitus procesinius veiksmus, pavyzdžiui, pateikti savo poziciją tam tikru klausimu, todėl, taip yra apribojamos kaltinamojo teisės (Merkevčius, 2009, p. 157).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad prokuroras kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, taip pat ir Lietuvoje, yra labai svarbus subjektas, kurio atliktas darbas ikiteisminio tyrimo metu ir pagal tai surašytas kaltinamasis aktas saisto teisimą ir numato bylos nagrinėjimo ribas. Anglosaksų teisės tradicijos valstybėse prokuroro vaidmuo, nors ir siekiama jį plėsti, nėra toks ryškus ir darantis tokią didelę įtaką kaip Žemyninės Europos teisės tradicijos valstybėse. Lietuvoje prokuroras taip pat atlieka svarbų vaidmenį, nes organizuoja ikiteisminį tyrimą, ikiteisminio tyrimo metu atlieka apklausas, organizuoja ikiteisminį tyrimą, o šį baigia kaltinamojo akto surašymu, pagal kurį teismas nagrinėja bylą. Kaip minėta, tokia reikšminga prokuroro pozicija bylos nagrinėjimo metu gali būti ydinga kaltinamajam, nes, iš esmės, šio teisės yra suvaržomos ir netgi teismo bylos nagrinėjimo metu kaip subjektas dominuoja prokuroras. Autorės nuomone, nėra tikslinga, kad ikiteisminis tyrimas turėtų tokia reikšmingą įtaką tolimesniam bylos nagrinėjimui, ypatingai tai, kad teismas yra saistomas ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų. Manoma, kad teismo bylos nagrinėjimo metu prokuroro pozicijai neturėtų būti teikiama pirmenybė bylos nagrinėjimo metu. Taip pat, atsižvelgiant į tai, kad teisingumą vykdo tik teismas, galima manyti, kad ikiteisminis tyrimas neturėtų daryti tokios didelės įtakos teismui bylos nagrinėjimui. Tačiau, nors tokia ikiteisminio tyrimo svarba tolimesniam bylos nagrinėjimui laikoma ydinga, bet tai atitinka Lietuvoje vyraujančią mišrųjį baudžiamojo proceso modelį, nes ikiteisminiame tyrime pasireiškia inkvizicinio modelio apraiškos, kurios yra viena iš sudedamųjų mišriojo modelio dalių. Taigi, neišvengiama, kad prokuroro vaidmuo ikiteisminiame tyrime ir tolimesniame bylos nagrinėjime turi reikšmingą įtaką, tačiau, kaip minėta, ši įtaka yra ydinga. Manoma, kad tokiu atveju prokuroro kaltinamasis aktas neturėtų turėti lemiamos reikšmės bylos nagrinėjimui bei kaltinimo keitimui – tokiu būdu sumažėtų prokuroro įtaka baudžiamajam procesui ir kaltinamojo teisės būtų labiau apsaugotos užtikrinant tinkamą rungtyniavimą tarp prokuroro ir kaltinamojo teismo bylos nagrinėjimo metu.

Šiame darbe svarbu aptarti ne tik prokuroro vaidmenį bet ir teisėjo bei ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmenis baudžiamajame procese. Teisėjo vaidmens reikšmė, visų pirma, nurodoma KT nutarime, kuriame numatyta, kad teisėjo nepriklausomumas yra viena iš pagrindinių pareigų, kylanti iš Konstitucijos. Nepriklausomumas garantuoja kiekvieno

asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus išspręstų kilusį teisinį ginčą. Nepriklausomumo aspektas svarbus tuo, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą savarankiškumo garantijos. Joks teisėjas, vykdydamas teisingumą, nėra ir negali būti pavaldus jokiame kitame teisėjui ar kurio nors teismo pirmininkui. Svarbiausias aspektas, kad teisėjas, nagrinėdamas bylas, turi būti neutralus ir negali būti šališkas (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas). Teismo nešališkumo principo esmė yra ta, kad bylos nagrinėjimo teisme metu proceso dalyviams, o taip pat ir visuomenei turi būti suteikiama pakankamai garantijų, pašalinančių pagrįstas abejones dėl galimo teisėjo šališkumo. Negali būti prielaidų, leidžiančių pagrįsti, kad teisėjas yra suinteresuotas bylos baigtimi ir realių faktų, kurie keltų pagrįstą abejonių, kad teisėjas turi išankstinę nuomonę ar nusistatymą kurio nors proceso dalyvio atžvilgiu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Matoma, kad teisėjo pareigos ir jo vaidmuo yra kildinamas iš Konstitucijos, siekiant, kad byla būtų išnagrinėta nešališkai, neturinti nepagrįstos nuomonės apie proceso baigtį. Konstitucija reikalauja, kad teisėjas, nagrinėdamas bylas, būtų neutralus. Tai reiškia, kad tik nešališkas teisėjas gali tinkamai ir objektyviai išspręsti bylą, taigi, teisėjo šališkumas ar išankstinis nusistatymas apie bylos baigtį yra ydingas baudžiamosios bylos nagrinėjimui ir visam baudžiamajam procesui.

Kaip minėta, kontinentinės teisės tradicijos valstybėse ir vyraujant mišriajam baudžiamojo proceso modeliui, teisėjas baudžiamajame procese turi būti aktyvus. Teismo aktyvumas nepasireiškia tuo, kad siekiama priimti palankesnę sprendimą kuriai nors iš proceso šalių. Aktyvumas reiškia tai, kad teismas turi nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje, taigi, teisėjo aktyvumas yra nukreiptas į tiesos nustatymą. Nepaisant to, teismo iniciatyva gali būti renkami ir tiriami bet kokie reikšmingi bylos nagrinėjimui duomenys – tiek kaltinantys, tiek teisinantys įrodymai. Lietuvoje teismas nėra įpareigotas būti saistomu ir apsiriboti vien tik šalių pateiktais duomenimis ir siekti nustatyti tiesą byloje. Šiuo atveju bylos išsprendimas priklauso ne tik nuo to, kaip šalys rungtis, bet ir nuo teismo iniciatyva atliktų veiksmų (Goda *et al*, 2011, p. 58). Matoma, kad nors teismo ir teisėjo aktyvumas baudžiamojoje byloje nereiškia to, kad teismas turi stoti į kažkurios iš šalių pusę, vis dėlto, manoma, kad tam tikrais atvejais teismas turėtų prisidėti prie įrodymų rinkimo – tai gali būti tokie atvejai, kai byloje trūksta tiesioginių įrodymų ar šalys nepateikia visų turimų įrodymų. Tokiu atveju teisėjo aktyvumas būtų pagrįstas, nes būtų pasiektas pagrindinis teisėjo aktyvumo tikslas – teisingas bylos išnagrinėjimas ir tiesos atskleidimas

baudžiamojoje byloje. Be to, teisėjo, kaip nešališko arbitro, būtinybė atsiranda tada, kai yra tikimybė, kad asmuo bus apkaltintas neteisingai ir dėl to šiam bus paskirta netinkama bausmė. Visgi, pažymima, kad teismo pagrindinė paskirtis ir vaidmuo nėra tik bausmės paskyrimas – teismo paskirtis yra suteikti tam tikras perspektyvas kaltinamajam, t. y. atskleisti materialiąją tiesą. Be kita ko, teismas ir teisminis bylos nagrinėjimas kaltinamajam yra priemonė įrodyti savo nekaltumą – apsiginti nuo nepagrįstų klausimų ir reabilituotis prieš visuomenę, kurioje gyvena. Dėl šios priežasties teismas negali būti pasyvus ir neutralus kaltinimo atžvilgiu. Teismas turi įvertinti prokuroro suformuotą kaltinimą bei būti šio kritiku. Asmens, kuris kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, nekaltumo prezumpcija negatyvia prasme draudžia teismui stoti kaltintojo pusėn, o pozityvia prasme reikalauja kaltinamajam reiškiamą kaltinimą vertinti kaip neteisingą, neatitinkantį tikrovės. Nagrinėdamas bylą teisėjas turi stengtis paneigti kaltinimą, aktyviai *ex officio* ieškoti jo neteisingumo įrodymų. Apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimamas tik po to, kai teismas, išnaudojęs visas reikalingas priemones, nerado įrodymų, kurie paneigtų asmeniui reiškiamą kaltinimą ar sukeltų pagrįstų abejonių dėl asmens kaltumo (Merkevičius, 2009, p. 149, 159). Taigi, teisėjo aktyvumas baudžiamojoje byloje gali būti pagalbinis dalykas kaltinamajam. Manoma, kad reikėtų sutikti su pozicija, jog tuo atveju, kai yra abejojama dėl asmens kaltumo, teisėjas turi būti aktyvus ne tik siekiant išsiaiškinti materialiąją tiesą, bet ir būti aktyvus *ex officio* ieškant įrodymų, kurie panaikintų vyraujančias abejones dėl kaltinimo pagrįstumo. Sutiktina, kad teisėjas neturėtų priimti kaltinamojo nuosprendžio, jeigu yra abejonių. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas tuo atveju, kai yra abejonių dėl kaltinimo pagrįstumo, rodo, kad teisėjas nėra pakankamai aktyvus ir neatitinka mišraus baudžiamojo proceso modelio, kuriame aktualus teisėjo aktyvumas nagrinėjant baudžiamąsias bylas.

Be teisėjo teisme, Lietuvos teisinėje sistemoje yra ir ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tai yra specifinis ikiteisminio tyrimo subjektų ikiteisminio tyrimo metu atliekamų veiksmų ir veiklos teisėtumo kontrolės garantas, kuriam ikiteisminio tyrimo proceso dalyviai BPK numatyta tvarka gali skųsti atitinkamus ikiteisminio tyrimo subjektų veiksmus ir priimtus procesinius sprendimus. Lietuvoje pasirinktas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis – tai reiškia, kad pats teisėjas jokių procesinių veiksmų savo iniciatyva neatlieka (Zykevičius, 2010, p. 305). Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai yra procesinių prievartos priemonių taikymas – kardomųjų priemonių ir kitų procesinės prievartos priemonių skyrimas, įrodymų įtvirtinimo (legalizavimo) veiksmai – liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų apklausos, procesinių prokuroro sprendimų vertinimas, proceso dalyvių skundų nagrinėjimas, proceso veiksmų atlikimas bylą nagrinėjant teisme. Kaip minėta, Lietuvoje

pasirinktas pasyvus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, taigi jis savo iniciatyva jokių veiksmų neatlieka – teisinės valdžios įtraukimas į ikiteisminį tyrimą pagal Lietuvoje pasirinktą modelį galimas tik prokuroro iniciatyva ar pagal proceso dalyvio skundą. Todėl Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjas negali imtis iniciatyvos pradėti, vykdyti ar baigti ikiteisminį tyrimą (Kukaitis, 2006, p. 45). Ikiteisminio tyrimo teisėjas, galima teigti, atlieka teisminę kontrolę ikiteisminio tyrimo metu. Veikdamas ikiteisminio tyrimo metu, ikiteisminio tyrimo teisėjas turi aktyvų vaidmenį – nors jis ir neatlieka veiksmų savo iniciatyva, bet aktyvumas pasireiškia atliekant BPK 173 straipsnyje numatytus veiksmus, vienas iš jų – subjektų apklausos (Gušaukienė, 2004, p. 120). Analizuojant ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą įtariamąją apklausą matomas pagrindinis skirtumas nuo prokuroro atliekamos įtariamąją apklausos – tokia apklausa labiau susijusi su įtariamąjo prisipažinimu. Prisipažinimas ikiteisminio tyrimo teisėjui yra asmens parodymų įrodomosios galios procesinio įtvirtinimo būdas. Jeigu vėliau proceso metu kaltinamasis atsisako parodymų arba vengia juos duoti arba jie skiriasi nuo jau duotų parodymų ikiteisminio tyrimo metu ir kt., ikiteisminio tyrimo teisėjui duotiems kaltinamojo parodymams, balsu perskaitytiems teismo posėdyje, gali būti suteikiamas įrodymų statusas – jais gali būti grindžiamas nuosprendis. Taigi, jeigu bylos nagrinėjimo metu teisėjui pateikiami kitokie įrodymai, nei buvo pateikti ikiteisminio tyrimo teisėjui, bylą nagrinėjantis teisėjas apkaltinamąjį nuosprendį gali pagrįsti ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui pateiktais įrodymais. Pažymima, kad prokuroro ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenys baudžiamojoje byloje įrodymais netampa – jeigu kaltinamasis baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu atsisako ar vengia duoti parodymus, juos keičia arba nėra galimybės jo apklausti teismo nagrinėjimo metu, priimdamas nuosprendį teismas negali konstatuoti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai yra teisingi – tokie ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai naudojami kitiems byloje esantiems įrodymams patikrinti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai taip pat analizuojami ir vertinami, jie formuoja teisėjo vidinį įsitikinimą, tačiau priimant nuosprendį tiesioginės įrodomosios reikšmės neturi (Kilinskas, 2005, p. 51, 52).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad teisėjo pagrindinis vaidmuo Lietuvos baudžiamajame procese yra materialiosios tiesos atskleidimas, kuris turi būti pasiekiamas esant aktyviam teisėjui ir, esant būtinybei, savo iniciatyva renkant įrodymus, kurie pagrįstų apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą. Toks teisėjo aktyvumas reikalingas tais atvejais, kai nėra pakankamai kaltinimą pagrindžiančių įrodymų, kurie neabejotinai leistų pripažinti asmens kaltumą ir suteikti garantiją, kad priimtas apkaltinamasis nuosprendis yra teisėtas

ir teisingas. Jeigu esant tokiai situacijai teisėjas nesiima aktyvių veiksmų, vadinasi, iš esmės yra pažeidžiamas mišrusis baudžiamojo proceso modelis, kuris nurodo, kad teismas baudžiamajame procese turi būti aktyvus, taigi, papildomų veiksmų neatlikimas daro teisėją pasyviu arbitru. Lietuvos teisinėje sistemoje vyraujant teismo aktyvumo reikalavimui, teisėjo pasyvumas neturi būti toleruotinas. Be kita ko, ikiteisminio tyrimo teisėjas yra subjektas, dalyvaujantis ikiteisminio tyrimo metu ir, iš esmės, atliekantis tam tikrą šios proceso stadijos teisminę priežiūrą. Manoma, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo institutas iš esmės gali užtikrinti įtariamojo teises, nes jam suteikiama galimybė skųsti neteisėtus prokuroro veiksmus. Be to, svarbu tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka apklausą, kurios metu gaunami duomenys gali būti pripažįstami įrodymais teismo nagrinėjimo metu, neatsižvelgiant į tai, ar bylos nagrinėjimo metu kaltinamasis pateikia tuos pačius parodymus, ar jų visiškai nepateikia. Tai yra esminis skirtumas tarp ikiteisminio tyrimo teisėjo ir prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamų apklausų teisinių pasekmių.

2.3 Įrodinėjimas ir įrodymų vertinimas

Teisės doktrinoje vyrauja mitas, kad įrodinėjimo teisė yra ir vyrauja tik bendrosios teisės tradicijos valstybėse, o kontinentinėje Europoje nėra įrodinėjimo teisės (Jackson, 2012, p. 32). Techninės įrodinėjimo taisyklės, kurios yra bendrosios teisės tradicijos produktas, priešinos su laisvo įrodinėjimo principu, kuris dominuoja kontinentinės teisės tradicijos įrodinėjimo procesuose. Pažymima, kad abiejų teisės tradicijų įrodinėjimo reglamentavimo būdai iš esmės skiriasi, taigi, negalima tapatinti įrodinėjimo sampratos bendrosios teisės ir kontinentinės teisės tradicijų kontekstuose. Nesutinkinta su požiūriu, kad įrodinėjimas vyrauja tik bendrosios teisės tradicijos valstybėse, nes kiekviena valstybė, neatsižvelgiant į tai, kokia teisės tradicija jai artimesnė, savo teisminėje sistemoje turi turėti ir turi tam tikras įrodinėjimo taisykles, pagal kurias galima nustatyti, kada pateikti duomenys ir faktai turi būti įrodinėjami ir kada šie laikomi įrodytais. Neatmetama, kad bendrosios teisės tradicijos valstybėse įrodinėjimo taisyklės yra labiau išplėstos, nes įrodymus pateikia baudžiamosios bylos subjektai, t. y. kaltinamasis bei nukentėjusysis, o kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, kuriose teismas tvarko įrodymų sistemą, įrodymų taisyklės neturi būti taip griežtai reguliuojamos. Visgi, neatsižvelgiant į šių teisės tradicijų skirtumus, teisėjai turi atmesti įrodymus, jeigu jie yra nereikšmingi arba jų pateikimas konkrečioje byloje būtų perteklinis arba dėl jų būtų galimybė vilkinti procesą (Jackson, 2012, p. 32).

Anglosaksų teisės tradicijose teisėjas įrodymų priimtinumą klausimą išsprendžia specialaus posėdžio metu, kuris vyksta atskirai nuo prisiekusiųjų. Teisėjas turi nuspręsti, kad tam tikras įrodymas laikomas nepriimtinu ir šis negali būti pateikiamas teismo nagrinėjimo metu prisiekusiesiems. Tai reiškia, kad prisiekusiesiems pateikiami tik leistinai pripažįstami įrodymai, o neleistini įrodymai prisiekusiesiems nėra prieinami ir jie nesužino apie tokių įrodymų egzistavimą. Skirtingas reguliavimas yra kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, kuriose įrodymų leistinumą procedūra ir procesiniai teisiniai padariniai skiriasi. Išskiriamos valstybės, kuriose taikomas neleistinų įrodymų pripažinimas niekiniais ir valstybės, kuriose įtvirtintas neleistinų įrodymų vertinimo ar naudojimo draudimas (Juozapavičius, *et al*, 2021, p. 83). Taip pat bendrosios teisės tradicijos sistemose tyrimas apsiriboja tuo, kad nustatomi įrodymai, kurių pakaktų kaltinimui pareikšti ir jį palaikyti teisme, nes, pirmiausia, priimamas sprendimas dėl nusikaltimo fakto ir kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo. Nustačius bylos aplinkybes ir apkaltinus asmenį priimamas nuosprendis. Problema kyla dėl to, kad gali būti pareikalauta, kad įtariamąjį apžiūrėtų psichiatras, nes tai būtina nustatyti tiesai. Tai skirtumas nuo kontinentinės teisės tradicijos valstybių, nes toks veiksmas atliekamas iki teismo proceso (Ancelis *et al*, 2016, p. 30). Autorės nuomone, toks reguliavimas, kurio metu prisiekusieji nežino apie įrodymus, kurie nėra pripažįstami leistinai, yra palankesnis procesui, nes šie įrodymai nesuteikia galimybės prisiekusiesiems vertinti padarytą nusikalstamą veiką žinant apie tam tikrą įrodytiną aplinkybę, kuri žinoma esant neleistinam įrodymui. Tai reiškia, kad prisiekusieji, nežinodami neleistino įrodymo, nesusidaro nuomonės apie veiką remiantis tuo įrodymu. Tokių duomenų neatskleidimas daro teigiamą įtaką procesui, nes nesukuriama papildoma nuomonė, galinti lemti nagrinėjamos nusikalstamos veikos vertinimą. Taip pat, manoma, kad kontinentinės teisės tradicijos požiūris dėl asmens psichikos būklės ištyrimo iki teismo bylos nagrinėjimo yra palankesnis.

Remiantis BPK įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka, teisėtais būdais gauti duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės siekiant bylą išspręsti teisingai ir kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmams (BPK 20 straipsnis). Absoliuti dauguma įrodymų, kuriais grindžiami teismo sprendimai, gaunami BPK nustatyta tvarka, tačiau tai nėra vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai. Be BPK tai gali būti duomenys, gauti remiantis Kriminalinės žvalgybos įstatymo reikalavimais, Policijos, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos ir kt. įstatymų nustatyta tvarka. Nors BPK 20 straipsnyje numatyta, kad įrodymais pripažįstami duomenys, gauti įstatytą nustatyta tvarka, tačiau teismų praktika rodo, kad šios normos nereikia suprasti tiesiogiai. Taip yra dėl to, kad tam tikri duomenys

gaunami ne įstatymų nustatyta tvarka, o žemesnės galios teisės aktų nustatyta tvarka. Tokie duomenys, nors ir yra žemesnės teisės aktuose, atitinka BPK 20 straipsnyje keliamus reikalavimus, nes šios taisyklės patvirtintos vadovaujantis įstatymais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. teismų praktika Nr. AB-27-1). Ar tokie surinkti duomenys pripažįstami įrodymais kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ir teismas, kurio žiniai priskirta byla. Įrodymus teisėjai vertina savo vidiniu įsitikinimu, pagrįstu išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Daroma išvada, kad įrodymais laikytini nusikalstamos veikos atspindžiai atskirų žmonių sąmonėje ar materialiuose objektuose, gauti įstatymo nustatyta tvarka, kuriais remiantis priimami teisiniai sprendimai ir atliekami veiksmai baudžiamajame procese (Ancelis, *et al*, 2016, p. 29).

Įrodymų reikšmė yra labai aktuali pačiam baudžiamajam procesui – veiksmingas baudžiamosios justicijos imperatyvas pasireiškia, pirmiausia, per tai, kad vyrauja išsamus ištirimo principas, reiškiantis ne tik tai, kad teismas pats tiria bylos faktines aplinkybes, t. y. saistomas ne tik to, ką pateikia proceso šalys *ex officio*, bet ir reikalauja, kad nuosprendžio priėmimui reikšmingos aplinkybės, pasitelkiant būtiną įrodinėjimo priemones, būtų išsamiai išaiškintos (Juozapavičius, 2014, p. 125).

Pagrindinis ir problematiškiausias aspektas įrodymų ir įrodinėjimo teisėje yra situacija, kuomet sprendžiama, ar įrodymai gali būti pripažįstami gauti tinkamai ir ar nėra aplinkybių, leidžiančių įrodymus laikyti gautais netinkamai. Tokių įrodymų vyravimas, manytina, yra pagrindinis aspektas baudžiamosios bylos nagrinėjimui. Problema kyla dėl to, kad ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis, lemia jų nepripažinimą įrodymais. Įrodymais nepripažįstami duomenys, kuriuos ne valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu; valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu; valstybės institucijos ar pareigūnai gavo pažeisdami įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, kai dėl to kyla nepašalinamų abejonių įrodymų patikimumu arba suvaržomos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės. Atkreiptinas dėmesys, kad įrodymų priimtino klausimas sprendžiamas tik baigiamąjoje teismo proceso stadijoje – teismui išėjus į pasitarimų kambarį priimti nuosprendį ir nusprendus, kad tam tikras įrodymas neatitinka BPK 20 straipsnyje numatytų kriterijų ir teismas tai turi motyvuotai konstatuoti. Šiam konstatavimui pateikiamos konkrečios priežastys bei toliau tokie įrodymai yra nevertintini. Tačiau toks dalykas yra ydingas visam teismui bylos nagrinėjimui. Nors tokius įrodymus procese draudžiama vertinti, tirti bei jais remiantis formuoti vidinį įsitikinimą, tačiau, vertinant įrodymų leistinumo neatitinkančius įrodymus, teismas pažeidžia šį draudimą, nes tokių įrodymų analizė, vis dėlto, formuoja teisėjo vidinį įsitikinimą. Taigi, daroma išvada, kad Lietuvos baudžiamojo proceso praktika neatitinka

neleistinų įrodymų naudojimo draudimo esmės. Prieš atliekant įrodymų tyrimo veiksmus, turi būti išspręstas įrodymų leistinumo klausimas – turėtų būti nuspręsta, ar teismas turi teisę įrodymus tirti teismo nagrinėjimo metu, o nusprendus, kad toks įrodymas nėra tinkamas, šio įrodymo teismo nagrinėjimo metu teismas neturėtų tirti (Juozapavičius, *et al.*, 2021, p. 86). Autorės nuomone, sutiktina, kad įrodymų vertinimas po teismo posėdžio yra ydingas baudžiamojo proceso sistemai bei gali sukelti neigiamas pasekmes nuosprendžio priėmimui. Manytina, kad tokiu atveju turėtų būti laikomasi tokio paties reguliavimo kaip ir anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, kuomet nėra žinoma apie neleistinai pripažintus įrodymus. Kai bylą nagrinėjantis teisėjas nežinos apie neleistinus įrodymus ir jų turinį, reikalavimas, kad bylos nagrinėjimo metu negalima remtis neleistinai įrodymais būtų tinkamai užtikrinamas, nes teisėjas negalėtų suformuoti savo vidinio įsitikinimo pagal neleistiną įrodymą. Teisėjas apie tokį įrodymą nežinotų ir tokie įrodymai baudžiamajame procese nebūtų panaudojami.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad įrodymai yra pagrindinis ir esminis kriterijus, kuriais remiantis galima išsiakinti tiesą baudžiamajame procese. Tam, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta, nuosprendis turi būti pagrįstas tinkamai gautais ir leistinai įrodymais, kurie nepažeistų kaltinamojo teisių. Manytina, kad anglosaksų teisės tradicijoje vyraujantis neleistinų įrodymų reguliavimas, t. y., tokių įrodymų vertinimas iki teismo bylos nagrinėjimo ir šių neatskleidimas prisiėmusiems, padeda užtikrinti kaltinamojo teises, nes pagal tokį įrodymą nėra formuojamas vidinis įsitikinimas. Tuo tarpu Lietuvoje, kuomet įrodymai yra vertinami po teismo posėdžio, akivaizdu, kad teisėjo vidinio įsitikinimo susiformavimas yra neišvengiamas. Taigi, manytina, kad tokie įrodymai Lietuvoje, kaip ir anglosaksų teisės tradicijos valstybėse, turėtų būti vertinami iki teismo bylos nagrinėjimo siekiant užtikrinti, kad teisėjas neturėtų galimybės savo vidinio įsitikinimo suformuoti remiantis neleistinai įrodymais. Manytina, kad tai padėtų užtikrinti kaltinamojo teises bei teismui priimti teisingesnę nuosprendį kaltinamojo atžvilgiu.

3. BAUDŽIAMASIS PROCESAS ATSKIRŲ KATEGORIŲ BYLOSE

Analizuojant baudžiamojo proceso modelio problematiką tikslingą atkreipti dėmesį, kaip yra nagrinėjamos tam tikrų kategorijų nusikalstamos veikos. Teisinėje sistemoje vyrauja tam tikros kategorijos nusikalstamų veikų, kurių nagrinėjimas dėl tam tikrų aspektų tampa itin sudėtingas, o kartais, jų inkriminavimas tampa tiek sudėtingas, kad galimas pagrindinių teisių pažeidimas ir bylos nagrinėjimo taisyklių pažeidimas. Darbe pasirinkta analizuoti neteisėto praturtėjimo ir nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo nusikalstamos veikos. Šias veikas tikslinga išanalizuoti dėl to, kad pastebima tendencija nutraukti šių bylų ikiteisminius tyrimus. Be to, dėl vyraujančio sudėtingumo nagrinėti nusikalstamą veiką, buvo kreiptasi į KT su klausimu, ar šios veikos inkriminavimas nepažeidžia Konstitucijos. Dėl šios priežasties darbe analizuojamos šių nusikalstamų veikų įrodinėjimo taisyklės bei išskiriami probleminiai aspektai, dėl kurių nusikalstamos veikos gali būti inkriminuojamos pažeidžiant nekaltumo prezumpciją arba neturinti pakankamai įrodymų. Šių nusikalstamų veikų ypatumas toks, kad, dažniausiu atveju, veikos inkriminuojamos neturint pakankamai tiesioginių įrodymų ir apkaltinamasis nuosprendis priimamas remiantis tik netiesioginiais įrodymais. Šios dalies analizės tikslas yra išskirti probleminius aspektus, kurie apibrėžtų ne tik šių nusikalstamų veikų inkriminavimo problemą, bet ir vyraujančio baudžiamojo proceso modelio problemą.

3.1 Neteisėto praturtėjimo bylų baudžiamasis procesas

Neteisėto praturtėjimo nusikalstamos veikos inkriminavimas kilo dėl to, kad buvo siekta kovoti su korupcija, turtiniais ir kitais nusikaltimais, kad šie taptų nenaudingais. Neteisėtai gauto turto ir pajamų paėmimas iš kaltininkų atima galimybę finansuoti tolesnę neteisėtą veiklą bei daryti naujas nusikalstamas veikas. Vienas iš įstatymo projekto sukūrimą paskatinusių veiksnių yra ES lygmeniu pripažįstama išvada, kad reglamentavimas, numatantis vien galimybę konfiskuoti turtą, kurio ryšys su konkrečia nusikalstama veika neginčijamai įrodytas, nėra pakankamas, todėl valstybės narės savo nacionalinėje teisėje turėtų numatyti išplėstinio turto konfiskavimo galimybę ir konfiskuotinu turtu laikyti visą kaltininko turtą, kuris yra neproporcingas jo teisėtoms pajamoms. Remiantis šia rekomendacija buvo nuspręsta įtvirtinti iš esmės naują išplėstinio turto, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis kaltininko lėšomis, konfiskavimo galimybę bei numatyti baudžiamąją atsakomybę už turto įgijimą neteisėtomis lėšomis. Nors šiuo inkriminavimu buvo siekta užkirsti kelią tokioms veikoms, tačiau toks reguliavimas tapo ypatingai kritikuojamas. Taip yra todėl, kad ši norma nėra suderinama su visuotinai pripažįstamu nekaltumo

prezumpcijos principu. Nesuderinamumas kyla iš to, kad įrodinėjimo našta nuo kaltintojo perkeliama kaltinamajam – kaltinamasis turi įrodinėti, kad jo nuosavybės teise turimas turtas įgytas teisėtomis pajamomis. Nors neteisėto praturtėjimo norma buvo keista daug kartų, tačiau net ir su kiekvienu normos pakeitimu situacija dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo nepasikeitė (Šalčius, 2013, p. 275).

Dėl šios nusikalstamos veikos tyrimo yra išleista Generalinio prokuroro rekomendacija dėl pinigų plovimo nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo, kurioje pasisakoma ir dėl neteisėto praturtėjimo. Rekomendacijoje nurodoma, kad tuo atveju, kai nėra nustatyta turto nusikalstama prigimtis, bet yra pagrindas manyti, jog turtas gautas neteisėtu būdu, turi būti sprendžiama dėl veikos kvalifikavimo pagal BK 189¹ straipsnį (Isakymas dėl rekomendacijų dėl pinigų plovimo nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo patvirtinimo, 2020). Kyla klausimas, kokia riba yra tarp nusikalstamu būdu gauto turto ir neteisėtai įgyto turto. Rekomendacijoje nenurodoma, koku pagrindu remiantis gali būti pripažįstama, kad tam tikras turtas yra gaunamas neteisėtu būdu. Taigi, kyla klausimas, ar ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (ar) įtarimo pakeitimas į BK 189¹ straipsnį, nenurodant konkrečių aplinkybių, kurios pagrįstų tokios veikos padarymo aplinkybes, yra tinkamas.

LAT nutartyje kreiptis į KT nurodyta, kad įrodinėjant ir pagrindžiant aplinkybę, kad „turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“, negali būti pažeistas nekaltumo prezumpcijos principas, todėl savininko nesugebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas kaltumui nustatyti. Tačiau BK 189¹ straipsnio formuluotė neiginiu – „turtas, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis“ sukuria situaciją, kai pajamų neteisėtumas nustatomas remiantis oficialiai gaunamų pajamų stoka ir kaltinamojo nesugebėjimu įtikinamai pagrįsti jų pakankamumą turimam turtui įgyti. Toks įrodinėjimo būdas pateisinamas, pavyzdžiui, mokesčių teisėje, tačiau baudžiamojoje justicijoje toks faktų nustatymo būdas gali būti vertinamas kaip įrodinėjimo naštos perkėlimas kaltinamajam bei vadovaujantis prielaidomis nustatant asmens kaltumą. Pažymima, kad panašios baudžiamųjų įstatymų nuostatos dėl neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo pripažintos prieštaraujančiomis konstituciniam nekaltumo prezumpcijos principui kitų ES valstybių narių konstitucinių teismų. Toks Konstitucinio Teismo sprendimas priimtas Portugalijoje. Portugalijos Respublikos Konstitucinis Teismas, vykdydamas išankstinę konstitucinę priežiūrą, yra pripažinęs, kad neteisėto praturtėjimo norma prieštarauja Portugalijos Konstitucijai. Teismas teigė, kad neįmanoma nustatyti, kokia teisinė vertybė ar turtas nusipelno baudžiamosios apsaugos tiek, kad pateisintų šios veikos kriminalizavimą. Kriminalizavus tik turto variaciją – skirtumą tarp faktiškai turimo ir deklaruojamo turto – būtų vykdoma netinkama baudžiamoji politika, kad būtų

neįmanoma nustatyti, kokia žmogaus elgesio forma iš tikrųjų yra sprendimo objektas. Pabrėžtina, kad normos, pareizumuodamos, kad buvo padarytas nusikaltimas, turto pokyčių pagrindimo našta baudžiamajame procese, kuris jau buvo iškeltas prieš atstovą, perkeliama jam, pažeidžiant nekaltumo prezumpcijos principą (Portugalijos Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 27 d. sprendimas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Savo ruožtu EŽTT, aiškindamas EŽTK 6 straipsnio 2 dalyje garantuojamą kiekvieno asmens teisę būti laikomam nekaltu tol, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą, pabrėžia, kad nekaltumo prezumpcija yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo procesinė garantija. Tai turi garantuoti, jog įrodinėjimo našta priklauso kaltinimui, o bet kokia abejonė turi būti aiškinama kaltinamojo naudai. Taigi, nekaltumo prezumpcija pažeidžiama tuo atveju, kai įrodinėjimo našta perkeliama gynybai. Tačiau ši teisė nėra absoliuti – kiekvienoje baudžiamosios teisės sistemoje veikia fakto ir teisės prezumpcijos, kurių EŽTK nedraudžia tiek, kiek valstybės išlieka pagrįstose ribose (2010 m. kovo 18 d. sprendimas byloje Krumpholz prieš Austriją). Taigi, kadangi LAT kreipėsi į KT dėl neteisėto praturėjimo veikos bei normos turinio atitikties Konstitucijai, KT savo nutarime nurodė, kad nustatytu teisiniu reguliavimu įrodinėjimo našta nėra perkeliama asmeniui, kuris kaltinamas neteisėtu praturtėjimu. Toks asmuo nėra verčiamas duoti parodymų prieš save, taigi nėra pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas. KT savo sprendimą argumentavo tuo, kad kaltinamasis, įgyvendindamas teisę į gynybą, turi teisę duoti parodymus ir ginčyti jam pateiktus kaltinimus, tačiau neprivalo įrodyti, kad neteisėto praturtėjimo veika nebuvo padaryta. Tokios situacijos, kai kaltinamasis pasirenka teisę tylėti, negali būti vertinamos kaip savaime pabloginančios jo padėtį baudžiamajame procese. Be kita ko, įrodinėjant aplinkybę, kad turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, savininko negebėjimas pagrįsti turimo turto teisėtomis pajamomis savaime nėra pakankamas kaltinimui nustatyti. Taigi, turi būti vertinami duomenys apie turto įgijimo aplinkybes, turto savininko ir jo šeimos gyvenimo būdą, darbinės veiklos duomenis ir kitus aspektus. (Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas). Autorės nuomone matoma, kad skirtinguose konstituciniuose teismuose priimti priešingi sprendimai dėl tos pačios veikos iš esmės išskiriant tuos pačius klausimus, t. y. klausimą dėl nekaltumo prezumpcijos. Įdomu tai, kad vienoje valstybėje pripažįstama, kad pažeidžiamas nekaltumo prezumpcijos principas, o kitoje valstybėje – kad principas nėra pažeidžiamas. Akivaizdu, kad tai klausimas, keliantis problemą teisinėje sistemoje. Autorės nuomone, manoma, kad visgi, atsižvelgiant į pagrindinius baudžiamojo proceso principus, Portugalijos Konstitucinio Teismo sprendimas labiau priimtinas. Nors Lietuvos KT konstatavo, kad kaltinamojo parodymai nėra lemiantys bylos baigtį, tačiau jie vis tiek yra sudedamoji visų

įrodymų visumos dalis, taigi, tokie įrodymai yra pakankamai reikšmingi bylos išnagrinėjimui, nors ir nėra viską lemiantys.

Kadangi šios nusikalstamos veikos nagrinėjimas teisme bei tam tikri teisingumo bei pagrindinių principų pažeidimo klausimai kelia diskusijų tiek teisės, tiek KT doktrinoje, manytina, kad analizuojant baudžiamojo proceso modelio problematiką tikslinga išanalizuoti šios nusikalstamos veikos nagrinėjimo teisme ypatumus bei statistiką. Analizuojant 2023 metų statistiką pirmosios instancijos teismuose matoma, kad buvo gautos 6 bylos, išnagrinėtos 5, o neišnagrinėtų bylų atskaitinio laikotarpio metu buvo 11. 2022 metais buvo gautos 5 bylos, išnagrinėtos 6, o likutis 11 (IRD, 2022, 2023 m.). Taigi, dviejų metų statistika yra gana panaši šios nusikalstamos veikos atžvilgiu. IRD, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos (toliau – FNTT) duomenimis, 2023 metais buvo ištirta 50 procentų šių bylų, o 2022 metais – 11.1 procento. Tai reiškia, kad 2022 metais buvo ištirtas 1 nusikaltimas, o 2023 metais – 3 nusikaltimai (IRD, 2022, 2023 m.). Vadovaujantis Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita, pagrindinė problema, trukdanti pasiekti geresnių neteisėto praturtėjimo ištyrimo rezultatų – nepaneigiami įtariamųjų pateikti duomenys apie turto kilmę. Paprastai turto įgijimas grindžiamas artimųjų giminaičių santaupomis arba paskolos sutartimi. Šalys teigia, kad viena skolino, o kita – skolinosi. Patikrinti, ar tokia sutartis buvo sudaryta, o joje nurodyta suma tikrai paskolinta, paprastai neįmanoma. Pradėjus tirti paskolos davėjo galimybę skolinti, išsiplečia tyrimo ribos ir apimtis. Kitas atvejis, kad tiriamieji, kuriems pagal įstatymą neprivaloma deklaruoti savo turto, apklausiami dažniausiai teigia, kad tai per gyvenimą įgytas turtas (Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita Nr. 17.9.-2228, 2022, p. 17). Taigi, neteisėto praturtėjimo veikos atskleidimo problema kyla dėl to, kad neįmanoma patikrinti gauto turto kilmės. Pateikus šios nusikalstamos veikos statistiką, akivaizdu, kad šių bylų nėra ypatingai daug, statistika yra stabili, ryškiai nekintanti ir šių veikų ištyrimas yra pakankamai menkas. Kaip minėta, didžiausia problema šios nusikalstamos veikos reguliavime yra pareiga kaltinamajam įrodyti tokio turto kilmę. Manytina, kad ši aplinkybė nulemia menką šios nusikalstamos veikos ištyrimą bei vyraujančią statistiką.

LAT teismų praktikoje, analizuojant neteisėto praturtėjimo nusikalstamas veikas, išskiriamas jų įrodinėjimo standartas. Pavyzdžiui, kasacinėje byloje pateiktas kasacinis skundas, kuriame numatyta, kad teismų išvados buvo priimtose prielaidomis, byloje nebuvo paneigti kaltinamojo ir jo šeimos narių parodymai apie galimybes teisėtomis pajamomis sukaupti kratos metu rastą pinigų sumą ir neįrodyta, kad kratos metu rasti pinigai buvo gauti iš neteisėtos veiklos. Kasacinis teismas nesutinka su kasatoriaus skunde nurodytais argumentais. Pirmosios instancijos teismas, pripažindamas asmenį kaltu dėl

neteisėto praturtėjimo, tyrė ir analizavo tiek kaltinamojo, tiek šeimos narių parodymus apie galimybes iš įvairių šaltinių (gauto darbo užmokesčio, vykdytos individualios veiklos, turto pardavimo ir kt.) sukaupti kratos metu rastą pinigų sumą. Nurodoma, kad šie įrodymai buvo išanalizuoti tinkamai, nes vertinti tiek teisinantys, tiek kaltinantys įrodymai, įvertinti laikantis įstatymo reikalavimų – tiek atskirai, tiek lyginant juos tarpusavyje. Pripažinta, kad pateikta versija, jog kratos metu rasti pinigai iš dalies buvo nuteistojo, jo sutuoktinės ir jos motinos santaupos, yra atmestinos. Atskleidžiant šios nusikalstamos veikos įrodinėjimo ypatumus pabrėžiama, kad iš neteisėto praturtėjimo normos turinio išplaukia tai, kad teismas, nustatydamas, jog turtas negalėjo būti įgytas iš teisėtų pajamų, nesaistomas būtinumo remtis vien tik įrodytais faktais apie neteisėtą turto kilmę. Tas, kad turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis lėšomis iš esmės reiškia, kad finansiniai šaltiniai turtui įgyti tiksliai nenustatyti, tačiau, patikrinus visus galimus teisėtus šio turto gavimo būdus aiškiai matyti, kad turtas negalėjo būti įgytas nė vienu iš jų. Taigi, įrodinėjant, kad asmuo neteisėtai praturtėjo, turi būti vertinami duomenys apie turto įsigijimo aplinkybes, turto savininko ir jo šeimos gyvenimo būdą, darbinės veiklos pobūdį, stažą, turimus verslus ir kitus teisėtai gaunamų pajamų šaltinius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Vienoje apygardos teismo byloje priimtas išteisinamasis nuosprendis kaltinamajam, kuomet šis pateikė visus duomenis ir pagrindė savo turimų pajamų teisėtumą. Byloje matoma, kad didžiąją įrodymų visumą sudarė ataskaitos ir duomenys, parodantys, kad pajamos yra įgytos teisėtai. Kitų įrodymų byloje, kurie patvirtintų asmens nekaltumą, nenurodyta. Taigi, galima daryti išvadą, kad asmuo buvo išteisintas ne įvertinus visus kitus įrodymus, kaip numatyta šios veikos įrodinėjimo standartuose, bet tik duomenimis, kuriuos pateikė kaltinamasis įrodydamas gautų pajamų teisėtumą (Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, teismų praktikoje įtvirtintas reikalavimas, kad teismo sprendimas dėl asmens kaltės būtų pagrindžiamas visų įrodymų visuma, iš esmės paneigiamas. Kitoje byloje asmuo nuteistas už netiesėtą praturtėjimą, nes, surinktų įrodymų visuma – specialisto išvada, šeimos narių ir artimųjų parodymai bei galimybė gauti turtą teisėtu būdu šaltiniai leido padaryti išvadą, kad kratos metu rasti pinigai nebuvo įgyti teisėtai. Kasacinis teismas nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas tinkamai atliko įrodymų vertinimą, nes nuosprendis nebuvo priimtas remiantis tik specialisto pateikta išvada dėl to, kad turtas negalėjo šeimos narių būti perduotas saugoti. Argumentuota, kad tam nėra objektyvių aplinkybių, taip pat įvertintas kaltinamojo elgesys kratos metu. Teismas pripažįsta, kad toks įrodymų vertinimas yra tinkamas ir nepažeidžiantis nekaltumo prezumpcijos. Teismas pripažįsta, kad kaltinamajam nebuvo perduota įrodinėjimo našta, nes įrodymų vertinimo

metu buvo paneigta ne kaltinamojo pateikta versija dėl turto gavimo pagrįstumo, bet jo šeimos narių pateiktos versijos dėl to, kad turtas buvo perduotas saugoti kaltinamajam (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, šiuo atveju matoma, kad asmuo pripažintas kaltu ne dėl to, kad šis įrodinėjo savo nekaltumą, bet įvertinus visų įrodymų visumą – tiek liudytojų parodymus, tiek specialisto išvadą. Akivaizdu, kad šioje situacijoje kaltinamojo nuosprendžio priėmimas buvo tinkamas, nes priimtas remiantis visų turėtų įrodymų visuma. Manytina, kad toks įrodymų vertinimo standartas tokiose baudžiamosiose bylose yra tinkamas ir kiekvienu nagrinėtinu atveju teisėjas turi įdėti pastangas šių duomenų surinkimui. Galima teigti, kad šios nusikalstamos veikos nagrinėjimo atveju reikia, kad bylos nagrinėjimo metu būtų surenkama kuo daugiau įrodymų, kurie ne tiek netiesiogiai, bet ir tiesiogiai pagrįstų kaltinamojo kaltę.

Apibendrinant daroma išvada, kad neteisėto praturtėjimo bylos teisės doktrinoje kelia daug diskusinių klausimų, ypač dėl to, kad manoma, jog bylos nagrinėjimo metu pažeidžiama nekaltumo prezumpcija. Nors teismų praktikoje numatyti tam tikri šių bylų nagrinėjimo standartai, t. y., kad kaltinamojo pateikti duomenys apie turto įgijimo pagrįstumą negali būti vieninteliai ir lemiantys teismo sprendimą, tačiau pareiga įrodyti šiuos duomenis vis dar yra perkeliama kaltinamajam. Nors ir priimtas KT sprendimas, kad tai neprieštarauja Konstitucijai, tačiau sprendžiant analogišką klausimą Portugalijoje, priimtas kitoks sprendimas – tai, kad yra prieštaravimas Konstitucijai. Atsižvelgiant į šios veikos išnagrinėjimo statistinius duomenis, matoma, kad šie yra ženkliai nekintantys, taigi, iš esmės galima manyti, kad šių veikų nagrinėjimas yra stabilus ir ne visais atvejais priimami apkaltinamieji nuosprendžiai. Vis dėlto, laikomasi nuomonės, kad nekaltumo prezumpcija iš dalies yra pažeidžiama, nes kertinis įrodymas tokiose bylose, kuris išteisina kaltinamąjį, yra jo pateikti duomenys dėl turto įgijimo pagrįstumo. Taigi, manytina, kad LAT nurodytos šių veikų įrodinėjimo taisyklės, kuriomis grindžiama, kad turi būti užtikrinama nekaltumo prezumpcija, iš esmės yra tik formalios, tačiau praktikoje ne visada taikomos. Tinkamas šių nusikalstamų veikų įrodinėjimo standartas yra tais atvejais, kai byloje vyrauja ne tik kaltinamojo pateikti įrodymai, kad turtas įgytas pagrįstai, bet kai yra ir kitų įrodymų, pavyzdžiui, liudytojų parodymų, specialistų išvadų ir pan. Tokiu atveju galima teigti, kad asmens kaltė konstatuojama esant įrodymų visumai. Taigi, šios nusikalstamos veikos išsprendimui ypač reikalingas aktyvus teismas, kuris, įvertinęs, kad apkaltinamasis nuosprendis bus priimtas nesant pakankamai įrodymų, turi būti aktyvus, inicijuoti įrodymų rinkimą, o LAT suformuoti tinkamas įrodinėjimo taisykles.

3.2 Nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo bylų baudžiamasis procesas

Nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo (pinigų plovimo) tikslas yra paslėpti nusikalstamą kapitalo prigimtį suteikiant jam teisėtą įvaizdį. Šios veikos tyrimas yra svarbus kovojant su organizuotu nusikalstamumu, o svarbiausias tikslas yra identifikuoti nusikalstamų grupuočių lyderius bei atskirus jų narius siekiant juos patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir sunaikinti ekonominį jų nusikalstamos veiklos pagrindą. Kadangi ši nusikalstama veika yra neatsiejamai susijusi ir su tarptautiniu elementu, ši veika turėjo būti perkelta į Lietuvos teisinę sistemą. 1997 metų birželio 19 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė pinigų plovimo prevencijos įstatymą, kuris parengtas vadovaujantis 1991 m. birželio 10 d. ES direktyvos „Dėl prevencinių priemonių, užkertančių kelią finansinės sistemos panaudojimui pinigų plovimo tikslais“. Nuo 2003 metų, įsigaliojus naujam BK, atsakomybė už pinigų plovimą numatyta BK 216 straipsnyje taikomam už nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimą. 2004 metais šis straipsnis buvo pakoreguotas ir pirmoji šio straipsnio dalis, siejama su tuo, kad asmuo, siekdamas nuslėpti ar įteisinti savo paties ar kito asmens pinigus ar turtą, tai darė žinodamas, kad tie pinigai ar turtas yra įgyti nusikalstamu būdu. Todėl vienas iš svarbiausių klausimų analizuojant pinigų plovimo nusikalstamos veikos sudėtį yra įrodyti nusikalstamą pinigų kilmę. Tai yra sudėtingiausia pinigų plovimo įrodomumo problema. Problema kyla ir iškilus klausimui, ar būtina įrodyti nusikaltimą, kuriuo buvo gauti pinigai. Vieni autoriai, pavyzdžiui, K. Jovaišas mano, kad pinigų plovimą kaltininkui galima inkriminuoti netgi tuo atveju, kai nėra įrodyta jo kaltė padarius kitus nusikaltimus, kurie buvo plaunamų pinigų šaltinis. Pakanka įrodyti, kad jie buvo gauti nusikalstamu būdu. S. Bagdonavičius pabrėžia, kad pinigų kilmės neaiškumas dar nėra įrodymas, kad pinigai gauti nusikalstamu būdu (Jovaišas 1999, Bagdonavičius 1999 cituota *Gutauskas*, 2007, p. 67). Tokiu atveju turi būti sąsaja tarp pinigų gavimo ir nusikalstamos veikos (*Gutauskas*, 2007, p. 63, 65, 67). Autorės nuomone, analizuojant baudžiamojo proceso modelio problematiką tikslinga išanalizuoti šios nusikalstamos veikos baudžiamąjį procesą dėl vyraujančios diskusijos, kaip turėtų būti vertinami įrodymai bei kokie įrodymai yra pakankami, kad kaltinamąjį būtų galima pripažinti kaltu. Matoma, kad teisės doktrinoje kyla diskusinis klausimas bei egzistuoja prieštaringos nuomonės dėl įrodymų visumos bei jų pakankamumo veikos kvalifikavimui – tai yra pagrindinė problema siekiant šią nusikalstamą veiką tinkamai išaiškinti.

Analizuojant šios nusikalstamos veikos baudžiamojo proceso problematiką, visų pirma, tikslinga atsižvelgti į šios veikos statistiką. Remiantis Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita, 2023 metais dėl šios veikos baigti 35 ikiteisminiai tyrimai, iš kurių: 24 nutraukti, 10 bylų su kaltinamuoju aktu perduotos nagrinėti teismui, 1 byla

perduota kitai valstybei bei priimta 17 nutarimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2023 metų ataskaita, 2024, p. 14). Remiantis pateikta statistika, matoma tendencija atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Manoma, kad tai gali parodyti vyraujančią problematiką dėl šios nusikalstamos veikos atskleidimo.

Generalinio prokuroro rekomendacijoje dėl pinigų plovimo nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo nurodoma, kad nustačius tai, jog turtas gautas iš Lietuvoje ar užsienio valstybėje padarytos nusikalstamos veikos, laikomos nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu pagal BK, nebūtina nustatyti visų su ta nusikalstama veika susijusių faktinių elementų ar aplinkybių, įskaitant ją padariusį asmenį, asmenis ar jų tapatybes. Tiriant tokias nusikalstamas veikas, susijusias su nusikalstamu būdu arba dalyvaujant nusikalstamoje veikoje gauto turto įsigijimu, valdymu, naudojimu ir kt., būtina surinkti duomenis, patvirtinančius, kad pinigai ar kitas turtas gautas būtent iš nusikalstamos veikos, tačiau nebūtina nustatyti visų su ta nusikalstama veika susijusių faktinių elementų ar aplinkybių. Esminis kriterijus yra tas, kad asmuo apie tai žinojo ir plaudamas pinigus atliko BK 216 straipsnio dispozicijoje numatytus alternatyvius veiksmus. Ikiteisminis tyrimas dėl BK 216 straipsnio pradedamas ne tik nustačius aplinkybes, patvirtinančias, kad civilinėje apyvartoje esantis turtas yra teismų sprendimais pripažintas gautu iš nusikalstamos veikos, bet ir kai ikiteisminio tyrimo metu atskleidus pirminę nusikalstamą veiką nustatoma, kad su iš šios veikos gautu turtu buvo atlikti pinigų plovimo veiksmai. Tokiu atveju būtina pradėti ikiteisminį tyrimą ir atlikti jį kartu arba atskirai nuo pirminės nusikalstamos veikos tyrimo (Generalinio prokuroro rekomendacija dėl <...>, 2020). Tiek teisės doktrinoje, tiek generalinio prokuroro rekomendacijoje nurodoma, kad nėra būtina, jog būtų atskleista pirminė nusikalstama veika, iš kurios gautas nelegalus turtas. Ši problema teisinėje sistemoje vis dar vyrauja ir nėra rastas vieningas atsakymas dėl to, kaip turėtų būti vertinama pirminė nusikalstama veika. Daroma išvada, kad, visgi, prioritetas turėtų būti skiriamas pirminės nusikalstamos veikos atskleidimui, nes tokiu atveju teismo bylos nagrinėjimo metu atsirastų pagrindinis tiesioginis įrodymas, be kita ko, jeigu būtų atskleidžiamos pirminės nusikalstamos veikos, BK 216 straipsnis nebūtų inkriminuojamas remiantis prielaidomis ar netiesioginiais įrodymais. Taigi, manytina, kad ikiteisminio tyrimo metu dėmesys turėtų būti kreipiamas, pirmiausia, ne pinigų plovimo bylai, bet pirminei nusikalstamai veikai, kuri yra nusikalstamu būdu gauto turto šaltinis.

Europos Tarybos konvencijoje dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų plovimo, paieškos, arešto ir konfiskavimo bei terorizavimo numatyta, kad nuosprendžiui už pinigų plovimą priimti nereikalaujama, kad būtų tiksliai nurodyta, iš kokio pirminio nusikaltimo įgytas turtas (2005 Europos Tarybos konvencijos dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų <...>

9 straipsnio 6 dalies nuostata). Lietuva yra ratifikavusi šią konvenciją, tačiau su išlyga, kad nelaiko savęs įsipareigojusia pagal Konvencijos 9 straipsnio 6 dalį. Tačiau tai nereiškia, kad ši nuostata nėra aktuali formuojant Lietuvos teismų praktiką taikant BK 216 straipsnį. Esminis kriterijus tas, kad šios konvencijos aiškinamajame rašte numatyta, kad šia išlyga siekiama, jog būtų užtikrintas teismų nepriklausomumo principas bei, svarbiausia, pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės. Pagal Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2018/1673 dėl kovos su pinigų plovimu nurodyta, kad tam, jog kova su pinigų plovimu baudžiamojoje teisėje būtų veiksminga, turėtų būti galima paskelbti apkaltinamąjį nuosprendį, nekeliant reikalavimo tiksliai nustatyti nusikalstamą veiklą, iš kurios gautas turtas, arba reikalauti, kad anksčiau arba tuo pačiu metu priimtas kaltinamasis nuosprendis dėl tos nusikalstamos veiklos, kartu atsižvelgiant į visas susijusias aplinkybes. Kiekvienu atveju svarstant, ar turtas buvo gautas iš nusikalstamos veikos ir asmuo apie tai žinojo, turi būti atsižvelgiama į konkrečias bylos aplinkybes, pavyzdžiui, į tai, kad turto vertė yra neproporcinga teisėtoms kaltinamo asmens pajamoms ir kad nusikalstama veikla bei turto įgijimas įvyko tuo pat metu. Esminis vienos bylos išsprendimo klausimas yra tas, ar byloje nustatytas pagrindas pripažinti, kad panaudoti pinigai nekilnojamam turtui pirkti, tam sudarant apsimestinį paskolos sandorį, yra gauti nusikalstamu būdu ir toks jų panaudojimas atitinka BK 216 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos požymius. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų vertinimas šiuo klausimu yra skirtingas. Pirmosios instancijos teismas nusikalstamą pinigų kilmę nustatė konstatuodamas, kad minėti pinigai yra nesumokėtų valstybei mokesčių suma. Toks sprendimas priimtas dėl to, kad asmuo nuteistas už apgaulingai organizuotą bendrovės buhalterinę apskaitą. Kasacinis teismas savo ruožtu akcentuoja, kad pirmosios instancijos teismo padaryta išvada, jog legalizavimo dalyką sudarė nusišlopinti ir nesumokėti mokesčiai, yra nelogiškas, nes tai yra nesumokėta prievolė valstybei. Taigi nei pirmosios, nei apeliacinės instancijos teismų nuosprendžiuose iš esmės nėra pasisakyta dėl įrodymų, kuriais grindžiama, kad kaltinamasis žinojo apie perduodamų pinigų nusikalstamą kilmę. Pirmosios instancijos teismo argumentas dėl katės buvo klastojami dokumentai, tačiau platesnio pagrindimo nebuvo. Taigi, toks esminio kaltės elemento argumentavimas nėra pakankamas ir reikalauja detalesnės analizės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 metų sausio 16 dienos nutartis baudžiamojoje byloje 2K-70-788/2024).

Pripažįstant įvairius turtinius ir finansinius sandorius nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimu, būtina nustatyti siekį nusišlopinti tikrąjį turto kilmę arba jį įteisinti. Toks siekis atskleidžia šios nusikalstamos veikos esmę. Todėl vien tik formalus nustatymas, kad buvo atliktas vienas ar kitas sandoris su nusikalstamu būdu gautu turtu, pavyzdžiui, toks turtas

buvo parduotas, nesuteikia pagrindo šios veikos kvalifikuoti pagal minėtąjį straipsnį. Pabrėžiama, kad nusikalstamo turto kilmė turi būti nustatyta, o ne preziumuojama. Pavyzdžiui, byloje pirmosios instancijos teismas, įvertinęs surinktų įrodymų visumą, kaltinamąjį išteisino, nes nenustatė, kad buvo padaryta BK 216 straipsnyje numatyta veika, t. y. neįrodyta, kad kaltinamasis žinojo, jog naftos produktai įgyti nusikalstamu būdu. Apeliacinės instancijos teismas pagrindė kaltinamojo kaltę – nurodė, kad naftos produktai buvo gauti nusikalstamu būdu, tačiau neišdėstė įrodymų turinio ir tuos pačius įrodymus įvertino priešingai – kad šie patvirtina kaltinamojo kaltę. Byloje nėra jokių duomenų, kad naftos produktai įgyti nusikalstamu būdu, taigi, dėl šios aplinkybės ir kito LAT išaiškinimas, kad šių veikų atžvilgiu asmens kaltės negalima pagrįsti prielaidomis – jeigu nėra tai patvirtinančių įrodymų, vadinasi, nėra įrodyta, kad turtas įgytas nusikalstamu būdu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 metų lapkričio 8 dienos nutartis baudžiamojoje byloje 2K-7-330/2011).

Šiose bylose teismams suteikta plati diskrecija spręsti, kokiais bylos duomenimis turi būti grindžiamas vertinamo turto ryšys su byloje nuteistų asmenų nusikalstama veika, ar tų duomenų pakanka nusikalstamos veikos kilmei konstatuoti. Teismai, įgyvendinami šią diskreciją, atsižvelgia tiek į byloje nustatytų nusikalstamų veikų pobūdį, tiek į visas kitas aplinkybes, leidžiančias spręsti apie tokio turto kilmę. Šia prasme nuteistų asmenų ar su jais susijusių vertinamo turto valdytojų nesugebėjimas pagrįsti teisėtą turto kilmę, ypač bylose, kuriuose atskleista organizuoto nusikalstamumo veikla, laikytina svarbią įrodomąją reikšmę turinčia aplinkybe, kuria teismas gali motyvuoti išvadą dėl nusikalstamos turto kilmės. Pabrėžtina, kad pagal EŽTT tokia įrodinėjimo praktika nėra pažeidžianti nekaltumo prezumpcijos (2017 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje Zschüschen prieš Belgiją). LAT nagrinėjamoje byloje, nors ir nenustatyta konkrečių psichotropinių medžiagų pardavimo aplinkybių ir tiesioginių nusikalstamų veikų sąsajų su pinigais, kuriais buvo mokama pagal sandorius, tačiau teismai turėjo pakankamai duomenų išvadai apie šių pinigų nusikalstamą kilmę. Kaltinamieji buvo pripažinti kaltais dėl disponavimo labai dideliu kiekiu amfetamino ir jo kontrabandos, o tai reiškia ir didelių finansinių išteklių poreikį tokioms medžiagoms bei jų gabenimo priemonėms įgyti. Taip pat nustatyta, kad kaltinamasis niekur nedirbo ir jokių legalių pajamų neturėjo, nors disponavo nemažomis pinigų sumomis. Taip pat nusikalstamu būdu įgyto turto legalizavimu pripažintais sandoriais buvo bandoma nusišlėpti tikruosius perkamo turto įgijėjus, todėl sandoriai sudaryti kito asmens vardu. Šios aplinkybės leidžia teigti, kad nusikalstama panaudotų pinigų kilmė byloje nustatyta, o ne preziumuojama. Atsižvelgiant į tai, nelieka abejonių, kad kaltinamieji suvokė nusikalstamą

pinigų kilmę ir kad vienas iš sandorių sudarymo tikslų buvo pinigų legalizavimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 metų gegužės 6 dienos nutartis baudžiamojoje byloje).

Kitas pavyzdys, kuomet buvo inkriminuota BK 216 straipsnyje numatyta veika, kai kaltininkas įsigijo turtą žinodamas, kad turtas buvo gautas nusikalstamu būdu. Byloje nustatyta, kad Švedijoje buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl neteisėtai pasisavinto automobilio, tačiau šis tyrimas buvo nutrauktas, nes nebuvo galimybės identifikuoti kaltinamojo, kuris buvo įtariamas automobilio pasisavinimu ir nustatyti jo buvimo vietos. Automobilis buvo rastas Kaune su nutrintu automobilio kėbulo numeriu, be priekinių ir galinių durelių bei be kitų apdailos detalių, kurios buvo rastos to paties garažo rūsyje. Byloje nebuvo tiesioginių įrodymų, kad asmuo prieš įsigydamas automobilį suvokė turto neteisėtą kilmę, todėl kasaciniame teisme suformuota praktika, kad tuo atveju, kai specialiai naikinami daikto individualūs požymiai siekiant, kad jį būtų sudėtinga identifikuoti, kiekvienam protingam asmeniui turi kilti abejonių dėl tokio turto kilmės teisėtumo. Teismas akcentavo, kad neįprastas pasiūlymas pirkti automobilį be dokumentų, nesudarant rašytinės sutarties yra pakankamas pagrindas teigti, kad asmuo, pirkdamas tokį daiktą, suvokia, jog šis yra gautas iš neteisėtos veiklos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 metų balandžio 28 dienos nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, analizuojant LAT praktika matoma, kad šių nusikalstamų veikų baudžiamajame procese esminė problema kyla dėl to, kad nėra įrodymų pagrindžiančių, kad turtas yra gautas nusikalstamu būdu. Teismai su šio aspekto išnagrinėjimu yra išryškinę aiškius kriterijus, t. y. kad aplinkybės turi būti tikros, negalimas aplinkybių preziumavimas. Tačiau, atsižvelgiant į šių veikų statistiką bei išanalizuotą teismų praktiką matoma, kad problema, vis dėlto, vyrauja. Pažymima, kad siekiant teisingai išnagrinėti pinigų plovimo bylas, visų pirma, turi būti pokyčiai šių veikų ikiteisminiame tyrime. Manoma, kad tuo atveju, jeigu ikiteisminio tyrimo metu būtų skiriamas prioritetas pirminei nusikalstamai veikai, iš kurios gautas turtas, šių bylų nagrinėjimas taptų paprastesnis, nes sumažėtų galimybės inkriminuoti pinigų plovimo veikią remiantis prielaidomis. Būtent dėl šios priežasties pinigų plovimo bylų išnagrinėjimas yra ypatingai sudėtingas, nes kaltė pripažįstama netiesioginiais įrodymais. Šiuo aspektu, vėlgi, matomas mišraus modelio ignoravimas, nes teismui reikėtų būti aktyviam, siekiant surasti tiesioginius įrodymus. Manoma, kad teisėjo aktyvumas šiose bylose padėtų atskleisti daugiau pinigų plovimo nusikalstamų veikų, jas išspręsti teisingai ir pagrįstai. Taip pat, dėl precedento svarbos yra tikimybė atsirasti vieningai nuomonei dėl to, kaip turi būti vertinama pirminė nusikalstama veika, t. y. ar būtina ją atskleisti. Taip pat matoma ir problema dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo, kad iš esmės, kaip ir BK 189¹ straipsnio atveju, kaltinamasis turi įrodyti gautų

pajamų legalumą. Taigi, galima daryti išvadą, kad šios nusikalstamos veikos reguliavimas turi būti tobulinamas siekiant palengvinti šios nusikalstamos veikos ištyrimą. Manytina, kad teisinėje sistemoje neturėtų būti tokios nusikalstamos veikos, kurios inkriminavimas yra labai sudėtingas arba kai kuriais atvejais neįmanomas. Taigi daroma išvada, kad šių bylų baudžiamasis procesas turi būti tobulinimas, pavyzdžiui, LAT vertėtų suformuoti aiškias įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo taisykles. Be kita ko, teisėjui daugiau įsitraukti į procesą ir pasinaudoti savo teise būti aktyviam, nes, akivaizdu, kad pasyvumas ir nuosprendžio priėmimas, remiantis vien tik netiesioginiais įrodymais, gali sukelti teisių pažeidimus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tiek neteisėtas praturtėjimas, tiek nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo veikos yra probleminės Lietuvos teisinėje sistemoje dėl sudėtingumo šias bylas ištirti ir inkriminuoti bei dėl to, kad šių veikų inkriminavimas bei įrodymų tyrimas gali pažeisti kaltinamojo teises dėl nekaltumo prezumpcijos pažeidimo ir savęs nekaltinimo principo. Ryškiausia problema tiriant šias nusikalstamas veikas yra teisėjo pasyvumas.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Vyraujančioje baudžiamojo proceso teisės doktrinoje pripažįstami ir išskiriami treji baudžiamojo proceso modeliai: klasikinis rungimosi, inkvizicinis ir mišrusis modeliai. Galima teigti, kad Lietuvoje ikiteisminio tyrimo bei teismo bylos nagrinėjimo procesai nėra vienalyčiai – ikiteisminiame tyrime daugiausia pasireiškia inkvizicinis baudžiamojo proceso modelis, o teisiniame bylos nagrinėjime nemažai klasikinio rungimosi modelio elementų. Bylos nagrinėjimo metu tiek teismas, tiek baudžiamojo proceso dalyviai yra santykinai aktyvūs. Taigi, Lietuvos baudžiamojo proceso modelis priskirtinas mišriajam modeliui.

2. Tenka konstatuoti, kad Lietuvos teisės tradicija yra smarkiai paveikta Sovietų Sąjungos okupacijos. Tai pasireiškia tuo, kad Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksas yra sukurtas iš esmės remiantis 1961 metų baudžiamojo proceso kodekso principais. Lietuvoje vis dar matoma ryški posovietinė teisės tradicija, ir jos taikymo praktika. Visgi, pasirinkta europeizacijos kryptis palaipsniui turėtų sąlygoti didesnę suartėjimą su Žemyninės Europos teisės tradicija.

3. Lietuvoje egzistuoja tiek kontinentinės teisės, tiek bendrosios teisės tradicijų institutai. Jų reguliavimas Lietuvoje nėra toks liberalus kaip kitose teisės tradicijose. Liberalumo stygius matomas analizuojant susitaikymo institutą – šio instituto taikymas yra gana ribotas lyginant su kontinentinės teisės tradicijos valstybėse vyraujančiu reguliavimu, nes susitaikymo sąlygos yra siauros. Tai pasireiškia nusikalstamų veikų rūšimis, žalos atlyginimo aspektais – kitose valstybėse susitaikymas galimas padarius sunkią nusikalstamą veiką, o žalos atlyginimas galimas ne tik materialine išraiška. Lietuvoje šis institutas negali būti taikomas esant šiems kriterijams. Susitaikymo instituto ribų išplėtimas galėtų užtikrinti proceso greitumą bei efektyvumą.

4. Prokuroro vaidmuo baudžiamajame procese yra ypatingai svarbus, nes jis palaiko valstybinį kaltinimą, o jo priimamas kaltinamasis aktas apibrėžia bylos nagrinėjimo ribas. Teismas, nagrinėdamas bylą, turi laikytis kaltinamajame akte apibrėžtų kaltinimo ribų. Tai parodo, kad prokuroras, tiek kaip proceso dalyvis, tiek kaip ikiteisminiam tyrimui vadovaujantis subjektas, yra reikšmingas tolimesniam bylos nagrinėjimui. Prokuroras turi ir kitus plačius įgaliojimus, kurie gali sukelti prokuroro dominavimo ikiteisminiame tyrime įvaizdį. Kita vertus, įstatymas numato atitinkamus svertus – ikiteisminio tyrimo teisėjas, iš

esmės apsaugo nuo prokuroro dominavimo ikiteisminiame tyrime, nes įtariamajam suteikiama teisė ikiteisminio tyrimo teisėjui skusti neteisėtus prokuroro veiksmus. Teisėjo vaidmuo yra materialiosios tiesos išsiaiškinimas baudžiamajame procese, kuris pasiekiamas teisėjui esant aktyviam. Kiekvienu atveju, kai teisėjui kyla abejonų dėl apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, visos abejonės turi būti pašalinamos aktyviais teismo veiksmais.

5. Įrodymai yra pagrindiniai duomenys, kuriais remiantis gali būti nustatoma materialioji tiesa baudžiamajame procese. Įrodymų tinkamumas ir leistinumas yra ypatingai svarbūs baudžiamajame procese dėl savo įtakos bylos baigčiai. Lietuvoje esanti įrodymų problema lemia, kad teisėjas, susipažindamas bei vertindamas įrodymus bylos pabaigoje, turi galimybę iš neleistinų įrodymų suformuoti savo vidinį įsitikinimą dėl bylos baigties. Nors neleistini įrodymai baudžiamajame procese negalimi, tačiau teisėjas, vertindamas jų leistinumą, neišvengiamai sukuria vidinį įsitikinimą ir pagal šiuos įrodymus. Vadinasi, teisėjas, vertindamas įrodymų leistinumą, neišvengiamai formuoja savo vidinį įsitikinimą, kuris turės reikšmės bylos baigčiai. Kad to išvengti, atsižvelgiant į bendrosios teisės tradicijos įrodymų vertinimą, įrodymus vertėtų įvertinti iki bylos nagrinėjimo teisme tam, kad nebūtų galimybės suformuoti vidinio įsitikinimo remiantis neleistiniais įrodymais.

6. Neteisėto praturtėjimo ir nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo bylų baudžiamasis procesas Lietuvos teisinėje sistemoje yra gana problematiškas. Atlikus teismų praktikos analizę matoma, kad šių veikų įrodinėjimo taisyklės yra formalios, o nuosprendžiai priimami remiantis daugiausia kaltinamojo duotais parodymais, o ne įrodymų visuma. Tam, kad to būtų galima išvengti reikalingas teisėjo aktyvumas šių nusikalstamų veikų nagrinėjimo metu, kad bylose būtų surinkti visi galimi įrodymai ir nusikalstamos veikos būtų tinkamai inkriminuojamos. Šių nusikalstamų veikų teismo proceso metu vyrauja teisėjo pasyvumas, todėl matomas mišraus baudžiamojo proceso modelio ignoravimas, nes teismui reikėtų būti aktyviam, siekiant surasti tiesioginius įrodymus, todėl šių veikų baudžiamasis procesas turėtų būti tobulinamas. Pavyzdžiui, LAT vertėtų suformuoti aiškias įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo taisykles, o teisėjui daugiau įsitraukti į procesą ir pasinaudoti savo teise būti aktyviam.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Tarptautiniai teisės aktai:

- 2.1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987
- 2.2. Europos Tarybos konvencija dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų plovimo, paieškos, arešto ir konfiskavimo bei terorizmo finansavimo (2005). TAR, 9597.

2. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

- 1.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992) *Valstybės žinios*, 33-1014
- 1.2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341
- 1.3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-274
- 1.4. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl pinigų plovimo nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo patvirtinimo (2020). TAR, Nr. 23984.

Specialioji literatūra

1. Knygos:

- 1.1. Ancelis P., ir kt. (2009). *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus
- 1.2. Ancelis P., Bučiūnas G., Šalčius M. ir Šlepetys R. (2016). *Atskirų nusikalstamų veikų tyrimas*. Vilnius: Registrų centras
- 1.3. Autorių kolektyvas (2014). *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai*. Vilnius: Registrų centras
- 1.4. Ažubalytė R., Jurgaitis R. ir Zajančkauskienė J. (2011). *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. [interaktyvus], Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://core.ac.uk/download/pdf/382466142.pdf> [žiūrėta 2025 m. sausio 27 d.]
- 1.5. Ažubalytė R., Jurka R. ir Zajančkauskienė J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras
- 1.6. Jackson J.D. (2012). *The Internationalisation of Criminal Evidence*. [interaktyvus], Cambridge University Press. Prieiga per internetą:

- <https://www.cambridge.org/core/books/internationalisation-of-criminal-evidence/527F05D1B23B2700433A186E36B8026E> [žiūrėta 2025 m. kovo 21 d.]
- 1.7. Baranskaitė A. (2007). *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras
 - 1.8. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. (2005). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras
 - 1.9. Goda G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras
 - 1.10. Goda G. ir Kazlauskas M. ir Kuconis P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras
 - 1.11. Juodkaitė – Granskienė G. ir kt. (2014). *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
 - 1.12. Jackson J.D. (2012). *The Internationalisation of Criminal Evidence*. [interaktyvus], Cambrige University Press. Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/books/internationalisation-of-criminal-evidence/527F05D1B23B2700433A186E36B8026E> [žiūrėta 2025 m. kovo 21 d.]
 - 1.13. Jurka R. ir Belevičius L. (2013). *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*. [interaktyvus], Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/7a9baa5c-717d-4591-ae5d-fd91410651bb/content> [žiūrėta 2025 m. kovo 1 d.]
 - 1.14. Merkevičius R., (2018). *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. Vilnius: Registrų centras.
 - 1.15. Pradel J. (2001). *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia
 - 1.16. Smirnov A.V. (2000). *Modeli ugolovnogo procesa*. „Nauka“, Sankt-Peterburg
 - 1.17. Valickis G. ir Justickis V (2013). *Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis*. [interaktyvus], Vilniaus universitetas. Prieiga per internetą: https://www.vu.lt/site_files/LD/Proced%C5%ABrinis_teisingumas_ir_%C5%BEmoni%C5%B3_pasitik%C4%97jimas_teis%C4%97saugos_pareig%C5%ABnais_bei_institucijomis.pdf [žiūrėta 2025 m. kovo 5]
 - 1.18. Zander M., (2012). *Cases and Materials on the English Legal System*. [interaktyvus], Cambrige University Press. Prieiga per internetą: <https://www.criminal-courts-review.org.uk/chpt5.pdf> [žiūrėta 2025 m. vasario 28 d.]

2. Straipsniai elektroniniuose mokslo žurnaluose

- 2.1. Alschuler A. W. (1979). Plea Bargaining and Mass Incarceration. *NYU Annual Survey of American Law*, Vol. 79, p. 1-43 [interkatyvus]. Prieiga per internetą: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2005&context=journal_articles [žiūrėta vasario 28]
- 2.2. Christmann, R. (2021). Plea Bargaining and Investigation Effort: Inquisitorial Criminal Procedure as a Three-Player Game. *Leibniz FH*, No. 9, p. 1-46 [interkatyvus]. Prieiga per internetą: <https://leibniz-fh.de/content/uploads/2021/07/Research-Paper-Nr.-9.pdf> [žiūrėta vasario 28]
- 2.3. Decaigny T. (2014). Inquisitorial and Adversial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*, 5(2), 149-166 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r32512.pdf> [žiūrėta 2025 m. vasario 12 d.]
- 2.4. Deshmukh A. K. (2020). Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Justice System: A Comparative Analysis. *International Journal of Legal Science and Inovation*, Vol. 2, p. 70-77 [interkatyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ijlsi.com/wp-content/uploads/Adversarial-and-Inquisitorial-Models-of-Criminal-Justice-System-A-Comparative-Analysis.pdf> [žiūrėta 2025 m. sausio 30 d.]
- 2.5. Goda G. ir Kuconis P. (1997). Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija. *Justitia*.
- 2.6. Goda G. (2018). Nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senačiai. *Teisė*, Nr. 2424-6050, p. 24-34 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11679/10253> [žiūrėta 2025 m. vasario 10 d.]
- 2.7. Gutauskas A. (2007). Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo baudžiamasis teisinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 8(98), p. 62-70 [interkatyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2693/0> [žiūrėta kovo 20]
- 2.8. Gušaukienė M. (2004). Ikiteisminio tyrimo teisėjas – žmogaus teisių garantas. *Justitia*, 57(49), p. 118-131 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3216/0>
- 2.9. Hamilton J. (2011). Prosecutorial Independence and Accountability. *European Commission for Democracy through Law*, CDL-UDT(2011)008, p. 1-13 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT\(2011\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-UDT(2011)008-e) [žiūrėta 2025 m. kovo 7 d.]

- 2.10. Hodgson J. ir Robert A. (2010). An Agenda for Empirical Research in Criminal Justice: Criminal Process and Prosecution. *Warwick School of Law Research Paper*, No. 2010/13, p. 1-43 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1650552 [žiūrėta 2025 m. kovo 7 d.]
- 2.11. Juozapavičius A. ir Leonaitė E (2021). Procedūriniai įrodymų leistinumą aspektai baudžiamajame procese. *Teisė*, Vol. 121, p. 80-97 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/25168/24459> [žiūrėta 2025 m. kovo 15 d.]
- 2.12. Kilinskas V (2005). Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, Nr. 1392-1274, p. 50-70 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155515007/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 5 d.]
- 2.13. Kukaitis V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese. *Teisė*, Nr. 1392-1274, p. 38-49 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154876570/J.04~2006~1367154876570.pdf> [žiūrėta: 2025 m. balandžio 5 d.]
- 2.14. Miller J. M. (1987). The Faces of Justice and State Authority and Constitutional Law Deskbook. *Tusla*, Vol. 23 p. 309-316 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1802&context=tlr> [žiūrėta: vasario 10 d.]
- 2.15. Parcker H. L. (1964). Two models of the criminal process. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 113, p. 1-68 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3310562.pdf> [žiūrėta 2025 m. vasario 25]
- 2.14. Šalčius M. (2013). Neteisėtas praturtėjimas: lūkesčiai ir realijos. *Mokslinių straipsnių rinkinys visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 2013(9), p. 272-284 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/entities/publication/fec40431-aa74-4f05-b683-4ccee181df2a> [žiūrėta 2025 m. kovo 10 d.]
- 2.16. Švedas G. (2024). Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto reikšmė Lietuvos baudžiamajai politikai. *Teisė*, Vol. 133, p. 25-41 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/38460/36109> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.]
- 2.17. Thomas L. (2023). Does The Adversarial System Serve Us Well? *Gresham College*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.gresham.ac.uk/sites/default/files/transcript/2023-03-09-1800_THOMAS-T.pdf [žiūrėta 2025 m. sausio 27]

2.18. Zykevičius A., (2010). Išteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai užtikrinant asmenų teisės išteisminio tyrimo procese. *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste* Nr. 2029-5510, p. 303-308 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/80522ef5-e784-4f9f-a71d-5b5f31cf3425/content> [žiūrėta 2025 m. balandžio 5]

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1.1. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Prieiga: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193/content>

1.2. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Prieiga: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta202/content>

1.3. Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Prieiga: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta226/content>

1.3. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. Prieiga: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1619/content>

1.4. Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas. Prieiga: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1679/content>

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija:

3.1. *Ramanauskas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 74420/01, [2008-02-05]. ECLI:CE:ECHR:2008:0205:JUD007442001

3.2. *Krumpholz prieš Austriją* [EŽTT], Nr. 13201/05, [2010-03-18]. ECLI:CE:ECHR:20100318:JUD:1320105

3.3. *Zschüschen prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 23572/07, [2017-05-02]. ECLI:CE:ECHR:20170502:JUD:2357207

3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija:

4.1. *Criminal proceedings against Nikolay Kolev and others* [ESTT], Nr. C-612/15, [2018-06-05]. ECLI:EU:C:2018:392

4. Bendrosios kompetencijos teismų praktika

- 2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 metų lapkričio 8 dienos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-330/2011
- 2.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015
- 2.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-387/2023;
- 2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-788/2018
- 2.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. teismų praktika Nr. AB-27-1
- 2.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-149-697/2018
- 2.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 metų balandžio 28 dienos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-103-788/2020
- 2.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 metų gegužės 6 dienos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-51-788/2021
- 2.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-495/2023
- 2.10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-387/2023
- 2.11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 metų sausio 16 dienos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-70-788/2024
- 2.12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024
- 2.13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-119-719/2024
- 2.14. Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-138-526/2024.

Kiti šaltiniai:

1. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2024) „Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje“. Prieiga per internetą:

https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=11395&datasource=102904

[žiūrėta 2025 m. kovo 23 d.]

2. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita Nr. 17.9.-2228 (2023). Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2023/03/2022-m.-ataskaita-2023-03-01-nr.-17.9.-1974.pdf> [žiūrėta 20205 m. kovo 22 d.]
3. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos ataskaita Nr. 17.9.-2177 (2024). Prieiga per internetą: <https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2024/03/2023-m.-ataskaita-galutine.pdf> [žiūrėta 2025 m. kovo 24 d.]

SANTRAUKA

Baudžiamojo proceso modelio problematika Lietuvoje

Monika Majauskaitė

Šiame darbe analizuojami baudžiamojo proceso modelio principai, kurie išanalizuojami palyginant su Lietuvoje vyraujančiu baudžiamojo proceso teisės reguliavimu bei išskiriama Lietuvoje vyraujančio baudžiamojo proceso modelio problematika.

Pagrindinis darbo tikslas – išanalizuoti baudžiamojo proceso modelio ypatybes, jo išskirtinius bruožus bei atskirus baudžiamojo proceso teisės institutus, lyginant, kaip esant skirtingam modeliui ir teisės tradicijai šie institutai reguliuojami bei išskiriamas šių institutų reguliavimas bei problematika Lietuvoje.

Modelių analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos baudžiamojo proceso modelis artimiausias mišriajam modeliui, nes ikiteisminio tyrimo metu vyrauja inkvizicinis modelis, o teismo nagrinėjimo metu – klasikinis rungimosi modelis.

Atlikta lyginamoji analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje nagrinėtų tam tikrų institutų bei atskirų nusikalstamų veikų ištyrimas ir inkriminavimas yra probleminis dėl tam tikrų aspektų, ypač dėl įrodymų ir įrodinėjimo klausimų. Matoma, kad kai kurių veikų ištyrimas gali pažeisti nekaltumo prezumpcijos principą. Taip pat pagrindinė problema yra Lietuvos baudžiamojo proceso europeizacija, kuri yra sudėtinga dėl to, kad Lietuvoje vyrauja posovietinė teisės tradicija.

Darbe atlikta lyginamoji analizė pateikiant teisės doktrinos šaltinius, kuriuose išskiriami pagrindiniai baudžiamojo proceso modelių, baudžiamojo proceso institutų pagrindiniai bruožai lyginant juos su Lietuvos baudžiamojo proceso sistema. Darbe taip pat analizuota teismų praktika siekiant išanalizuoti atskirų kategorijų bylų baudžiamąjį procesą bei išryškinti problematiškiausius šių bylų aspektus.

SUMMARY

The Issues of the Criminal Procedure Model in Lithuania

Monika Majauskaitė

This thesis analyses the principles of the criminal procedure model by comparing them with the prevailing criminal procedure regulations and highlighting the issues within Lithuania's criminal procedure model.

The main objective of the study is to examine the characteristics of the criminal procedure model, its distinctive features, and specific institutions of criminal procedure law. The research compares how these institutions are regulated under different models and legal traditions, identifying their regulation and associated issues in Lithuania.

The analysis of the models allows the conclusion that the Lithuanian criminal procedure model is closest to the mixed model, as the inquisitorial model dominates during the pre-trial investigation while the classical adversarial model prevails during the trial stage.

The comparative analysis reveals that the investigation and prosecution of certain institutions and specific criminal offenses in Lithuania present challenges, particularly concerning evidence and the burden of proof. It is evident that the investigation of some offenses may violate the presumption of innocence. Additionally, a key issue is the Europeanization of Lithuania's criminal procedure, which is complicated by the country's post-Soviet legal tradition.

The thesis conducts a comparative analysis by examining legal doctrine sources that outline the main features of criminal procedure models and institutions, comparing them with the Lithuanian criminal procedure system. Furthermore, case law analysis is carried out to assess the criminal procedure for different case categories and highlight the most problematic aspects of these cases.